

Analiza și Prognoză Seriilor de Timp

Capitolul 3: Modele ARIMA

Serii de Timp Nestaționare

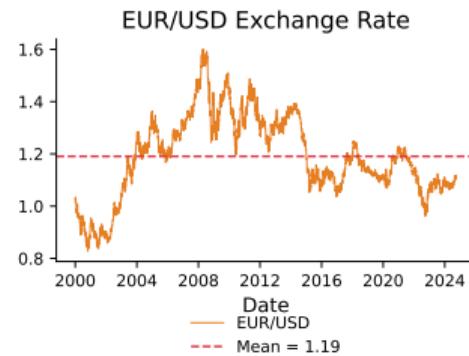
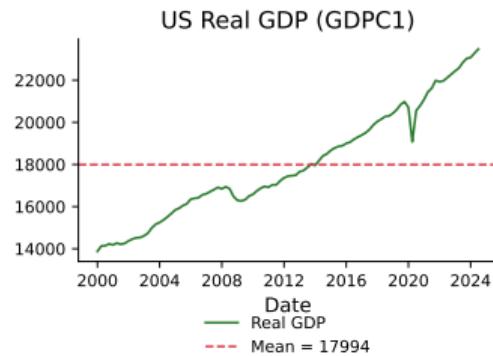

Structura Cursului

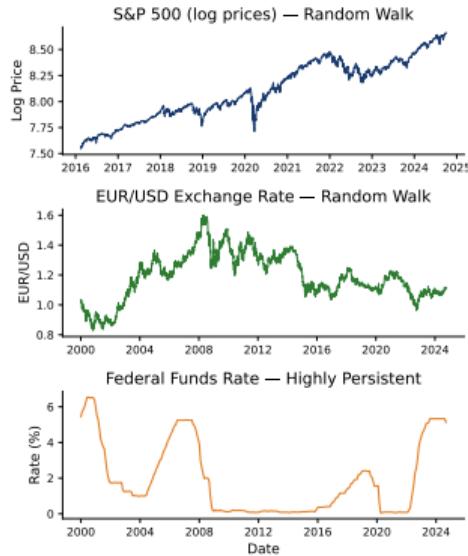
- 1 Nestaționaritatea în Seriile de Timp
- 2 Diferențierea și Operatorul Diferență
- 3 Modele ARIMA(p,d,q)
- 4 Teste de Rădăcină Unitate
- 5 Identificarea Modelului ARIMA
- 6 Estimarea ARIMA
- 7 Verificare Diagnostic
- 8 Prognoză cu ARIMA
- 9 Studiu de Caz: Prognoză PIB SUA
- 10 Studiu de Caz: Date Reale
- 11 Rezumat

Exemplu Motivațional: Datele Nestaționare Sunt Pretutindeni

Non-stationary data: sample mean is meaningless

- Prețurile acțiunilor, PIB, cursurile de schimb prezintă **tenduri sau comportament rătăcitor**
- Media din eșantion (linia roșie) este lipsită de sens pentru un mers aleatoriu
- Modelele ARMA standard **nu pot** gestiona aceste serii direct

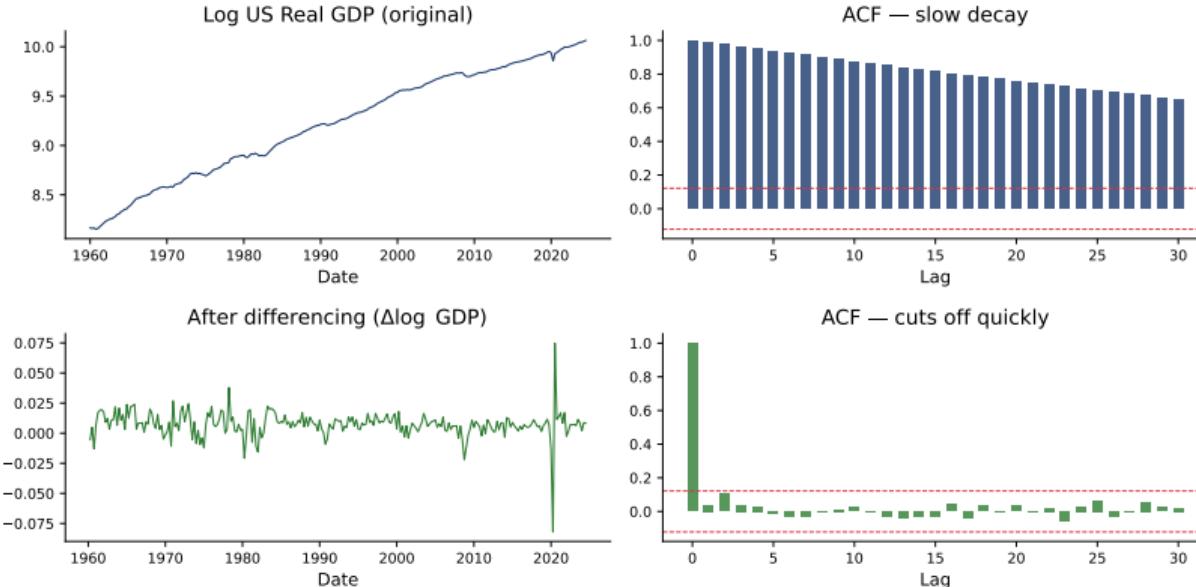

Provocarea

Datele financiare și economice sunt de obicei **integrate** ($I(1)$ sau aproape de rădăcină unitară):

- Prețuri de acțiuni: mers aleatoriu în logaritmi
- Cursuri de schimb: mers aleatoriu
- Rate ale dobânzii: foarte persistente (aproape de rădăcină unitară)

Soluția: Diferențierea

Observație Cheie

Diferențierea transformă o serie nestaționară într-o staționară: $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$. ACF se schimbă de la descreștere lentă la descreștere rapidă!

Concepțe Fundamentale

- ① **Nestaționaritatea:** De ce contează și cum o detectăm
- ② **Teste de Rădăcină Unitate:** Testele ADF, PP, KPSS
- ③ **Diferențierea:** Transformarea cheie
- ④ **Modele ARIMA:** Combinarea diferențierii cu ARMA
- ⑤ **Metodologia Box-Jenkins:** Identificare → Estimare → Diagnosticare

La Sfârșitul Acestui Curs

Veți fi capabili să modelați și să prognozați serii de timp nestaționare precum prețurile acțiunilor, PIB și cursurile de schimb folosind modele ARIMA.

De Ce Contează Nestaționaritatea

Problema

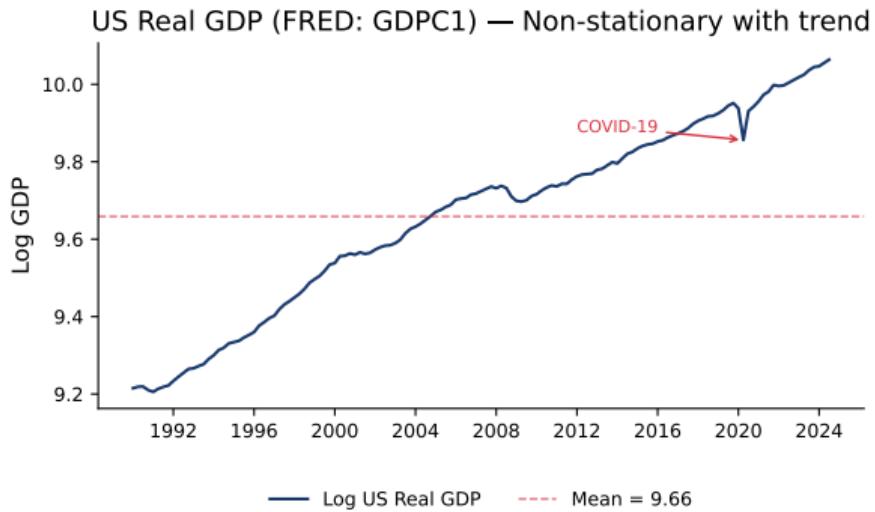
Multe serii de timp economice și financiare sunt **nestaționare**:

- PIB, prețuri de acțiuni, cursuri de schimb, indici de inflație
- Prezintă tendințe, medii în schimbare sau varianță în creștere

Consecințele Nestaționarității

- Modelele ARMA standard presupun staționaritate
- Regresia OLS cu date nestaționare duce la **regresie falsă**
- Momentele din eșantion (medie, varianță, ACF) nu sunt estimatori consistenti
- Inferența statistică devine invalidă

Exemplu: PIB Real SUA

- **Trend** ascendent clar – media nu este constantă
- Acesta este un exemplu clasic de serie de timp **nestaționară**
- Nu putem aplica modele ARMA direct pe aceste date

Tipuri de Nestaționaritate

Trend Determinist

$$Y_t = \alpha + \beta t + \varepsilon_t$$

- Trendul este o funcție deterministă de timp
- Poate fi eliminat prin **regresie**
- Șocurile au efecte temporare

Trend Stochastic (Rădăcină Unitate)

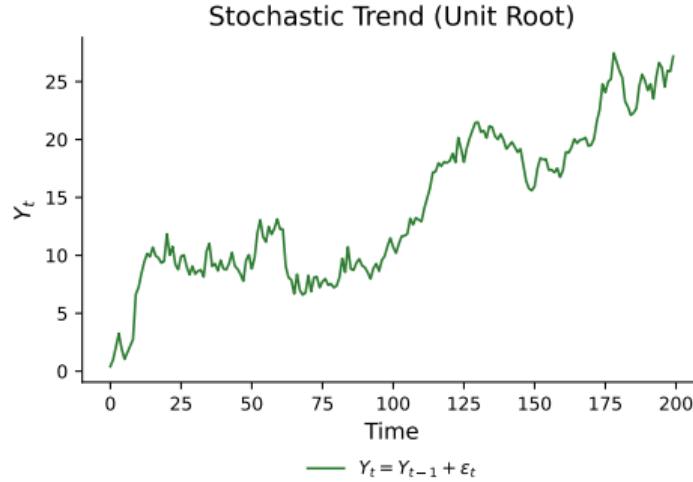
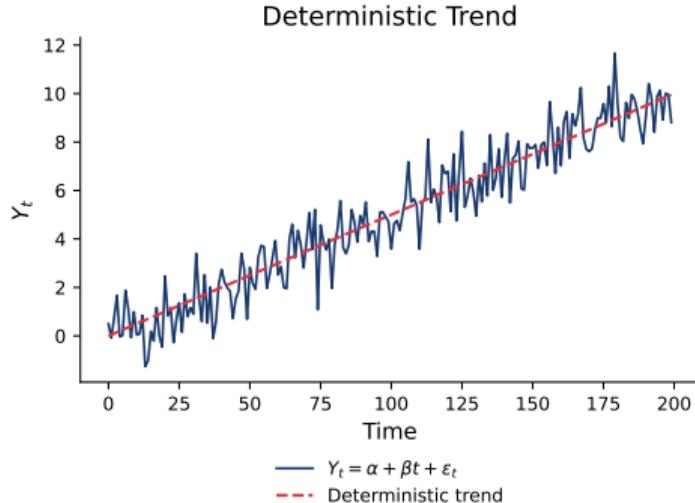
$$Y_t = Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

- Proces de mers aleatoriu
- Trebuie eliminat prin **diferențiere**
- Șocurile au efecte permanente

Distinctie Cheie

Identificarea corectă este crucială: eliminarea trendului prin regresie pentru un proces cu rădăcină unitară sau diferențierea unui proces staționar în trend duc ambele la specificare greșită!

Vizualizarea Diferenței

- Stânga: Trend determinist – abaterile de la trend sunt temporare
- Dreapta: Trend stochastic – șocurile se acumulează permanent
- Ambele arată similar, dar necesită tratamente **diferite!**

Definiție 1 (Mers Aleatoriu)

Un **mers aleatoriu** este definit ca:

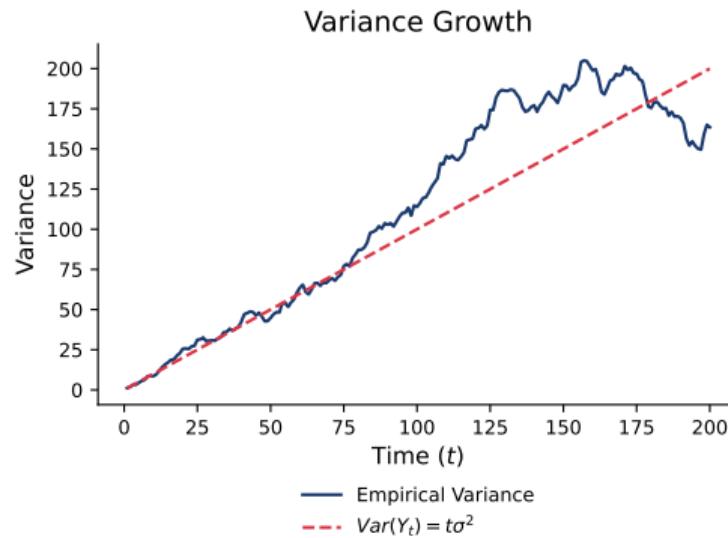
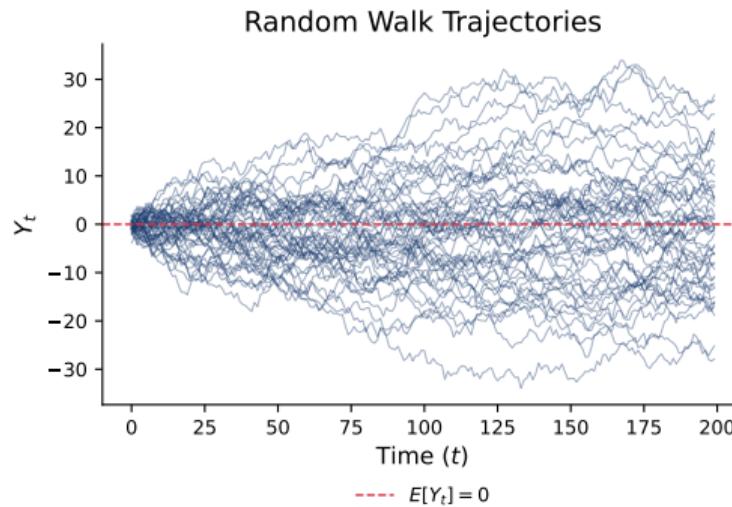
$$Y_t = Y_{t-1} + \varepsilon_t, \quad \varepsilon_t \sim WN(0, \sigma^2)$$

Cu condiția inițială $Y_0 = 0$, avem: $Y_t = \sum_{i=1}^t \varepsilon_i$

Proprietățile Mersului Aleatoriu

- $\mathbb{E}[Y_t] = 0$ (medie constantă)
- $\text{Var}(Y_t) = t\sigma^2$ (varianța crește în timp!)
- $\text{Cov}(Y_t, Y_{t-k}) = (t - k)\sigma^2$ pentru $k \leq t$
- ACF: $\rho_k = \sqrt{\frac{t-k}{t}} \rightarrow 1$ când $t \rightarrow \infty$

Mers Aleatoriu: Ilustrație Vizuală

Proprietăți Cheie

Stânga: Traекторii multiple rătăcesc imprevizibil fără revenire la medie. Dreapta: Varianța $\text{Var}(Y_t) = t\sigma^2$ crește liniar — caracteristica definitorie a nestaționarității.

Demonstrație: Varianța Mersului Aleatoriu

Afirmație: Pentru $Y_t = Y_{t-1} + \varepsilon_t$ cu $Y_0 = 0$: $\text{Var}(Y_t) = t\sigma^2$

Demonstrație: Prin substituție recursivă:

$$Y_t = Y_{t-1} + \varepsilon_t = Y_{t-2} + \varepsilon_{t-1} + \varepsilon_t = \dots = \sum_{i=1}^t \varepsilon_i$$

Luând varianța:

$$\text{Var}(Y_t) = \text{Var}\left(\sum_{i=1}^t \varepsilon_i\right) = \sum_{i=1}^t \text{Var}(\varepsilon_i) + 2 \sum_{i < j} \text{Cov}(\varepsilon_i, \varepsilon_j)$$

Deoarece ε_t sunt independente (zgomot alb), toate covariantele sunt zero:

$$\text{Var}(Y_t) = \sum_{i=1}^t \sigma^2 = \boxed{t\sigma^2}$$

Nestaționaritate

Varianța depinde de $t \Rightarrow$ încalcă cerința staționarității ($\text{Var}(Y_t) = \gamma(0)$ constant).

Demonstrație: Autocovarianța Mersului Aleatoriu

Afirmație: $\text{Cov}(Y_t, Y_{t-k}) = (t - k)\sigma^2$ pentru $k \leq t$

Demonstrație: Folosind $Y_t = \sum_{i=1}^t \varepsilon_i$ și $Y_{t-k} = \sum_{i=1}^{t-k} \varepsilon_i$:

$$\begin{aligned}\text{Cov}(Y_t, Y_{t-k}) &= \text{Cov}\left(\sum_{i=1}^t \varepsilon_i, \sum_{j=1}^{t-k} \varepsilon_j\right) \\ &= \sum_{i=1}^t \sum_{j=1}^{t-k} \text{Cov}(\varepsilon_i, \varepsilon_j) = \sum_{i=1}^{t-k} \text{Var}(\varepsilon_i) = \boxed{(t - k)\sigma^2}\end{aligned}$$

Doar termenii cu $i = j$ supraviețuiesc (când $i \leq t - k$).

ACF:

$$\rho(k) = \frac{\text{Cov}(Y_t, Y_{t-k})}{\sqrt{\text{Var}(Y_t)\text{Var}(Y_{t-k})}} = \frac{(t - k)\sigma^2}{\sqrt{t\sigma^2 \cdot (t - k)\sigma^2}} = \sqrt{\frac{t - k}{t}}$$

Definiție 2 (Mers Aleatoriu cu Drift)

Un mers aleatoriu cu drift include un termen constant:

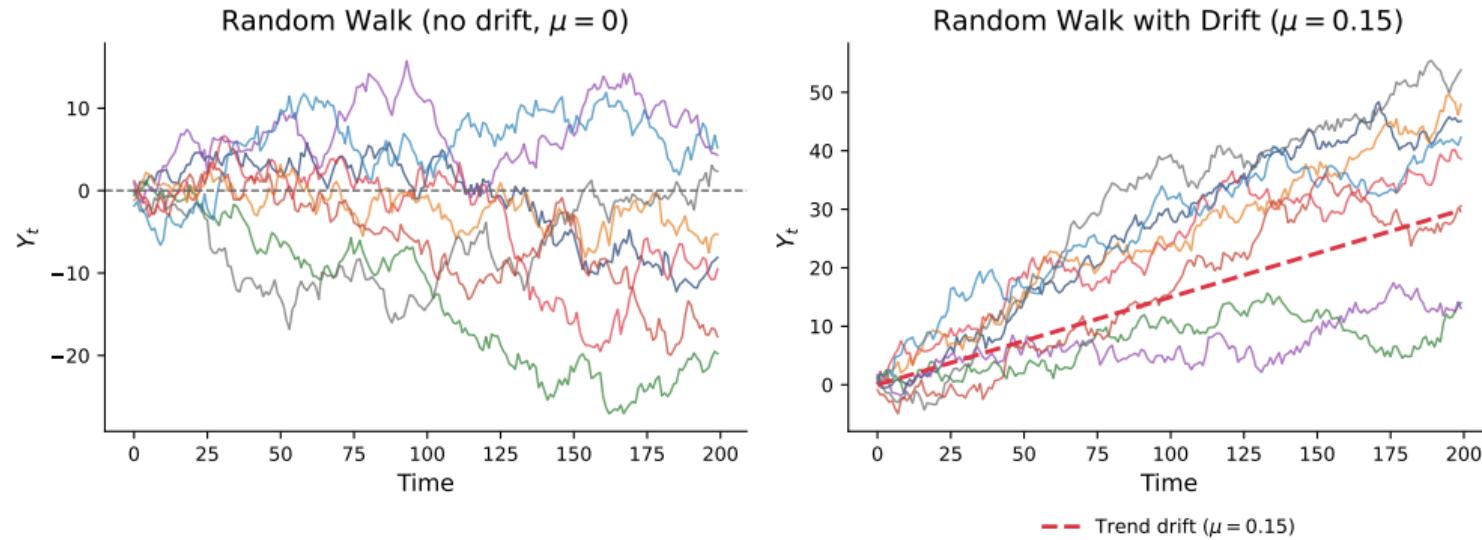
$$Y_t = \mu + Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

Echivalent: $Y_t = Y_0 + \mu t + \sum_{i=1}^t \varepsilon_i$

Proprietăți

- $\mathbb{E}[Y_t] = Y_0 + \mu t$ (media crește liniar)
- $\text{Var}(Y_t) = t\sigma^2$ (varianța tot crește)
- Drift-ul μ creează un trend ascendent sau descendent
- Tot nestaționar în ciuda faptului că are un "trend"

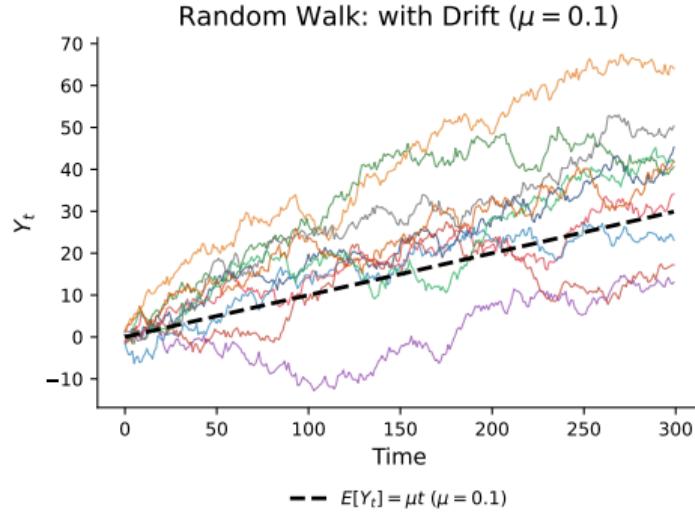
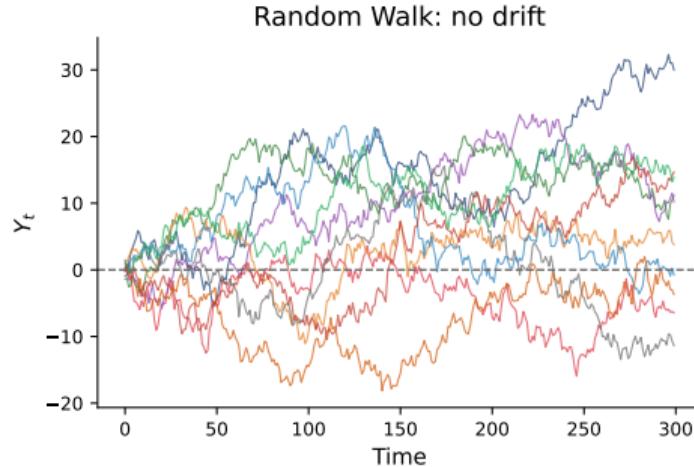
Mers Aleatoriu cu Drift: Ilustrație Vizuală

Comparație

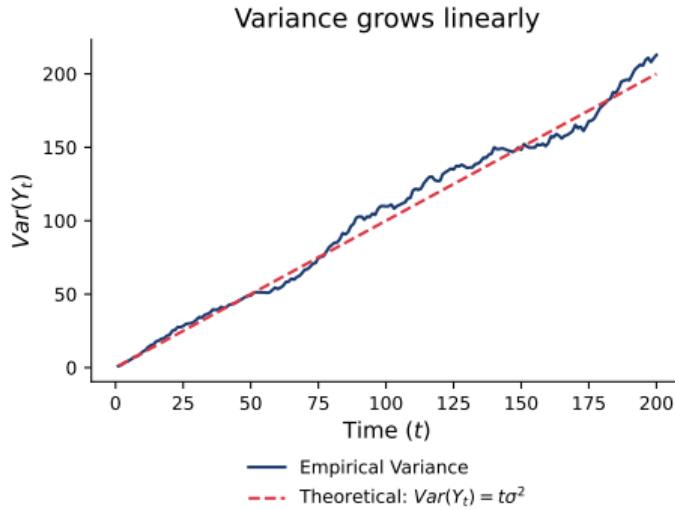
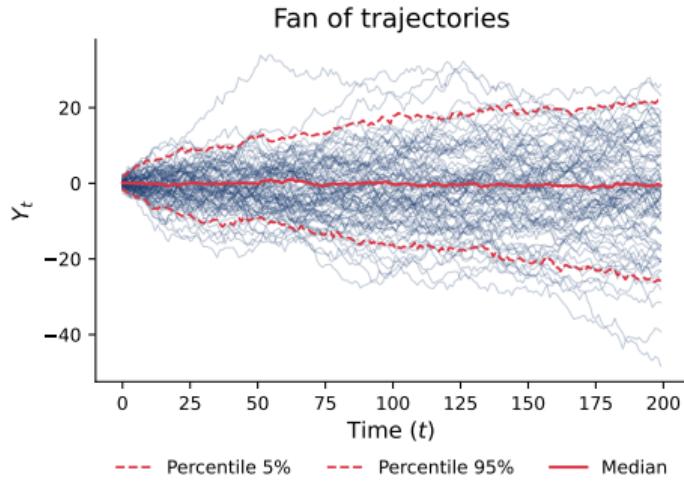
Fără drift (albastru): rătăcește în jurul lui zero fără direcție. Cu drift $\mu > 0$ (roșu): trend ascendent sistematic. Ambele sunt nestaționare — drift-ul adaugă trend determinist la rătăcirea stochastică.

Simularea Mersurilor Aleatorii

- **Stânga:** Mersuri aleatorii pure – fără drift, rătăcesc imprevizibil
- **Dreapta:** Mersuri aleatorii cu drift – trend ascendent în medie
- Fiecare traекторie este unică; incertitudinea crește în timp

Creșterea Varianței: De Ce Mersurile Aleatorii Sunt Nestaționare

- Stânga: Evantaiul de traectorii arată incertitudinea crescând în timp
- Dreapta: Varianța crește liniar: $\text{Var}(Y_t) = t\sigma^2$
- Aceasta violează staționaritatea (varianța ar trebui să fie constantă)

Definiție 3 (Proces Integrat de Ordin d)

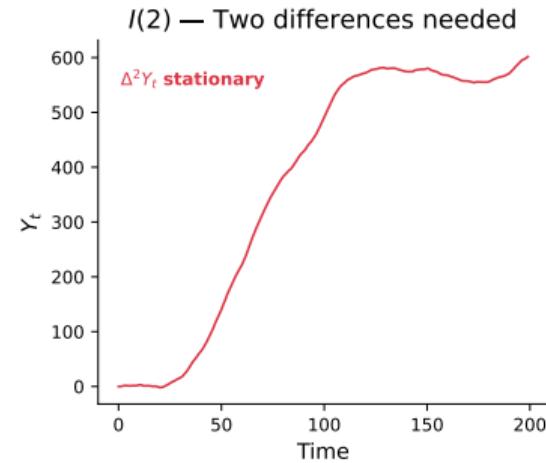
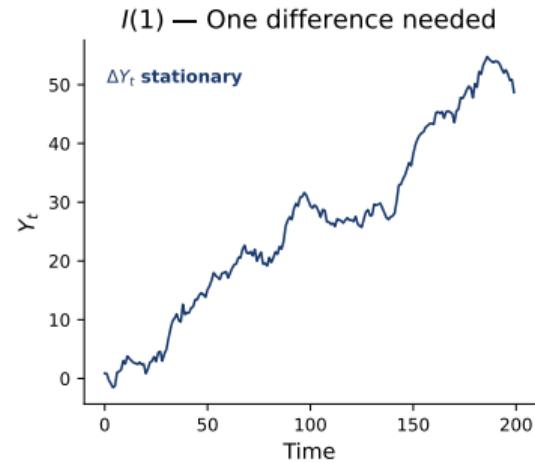
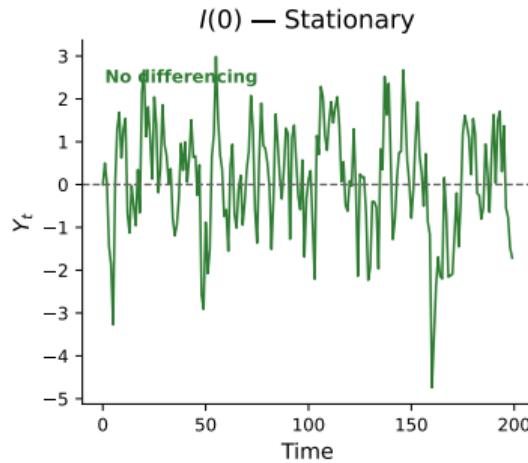
O serie de timp $\{Y_t\}$ este **integrată de ordin d** , scrisă $Y_t \sim I(d)$, dacă:

- Y_t este nestaționară
- $(1 - L)^d Y_t = \Delta^d Y_t$ este staționară
- $(1 - L)^{d-1} Y_t$ este încă nestaționară

Cazuri Comune

- $I(0)$: Proces staționar (de ex., ARMA)
- $I(1)$: Prima diferență este staționară (cel mai frecvent pentru date economice)
- $I(2)$: A două diferență este staționară (mai rar)

Proces Integrat: Ilustrație Vizuală

Ordinul de Integrare

$I(0)$: Staționar — nicio diferențiere necesară. $I(1)$: O diferență necesară (mers aleatoriu). $I(2)$: Două diferențe necesare. Majoritatea seriilor economice sunt $I(0)$ sau $I(1)$.

Definiție 4 (Prima Diferență)

Operatorul primei diferențe Δ este definit ca: $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1} = (1 - L)Y_t$, unde L este operatorul lag ($LY_t = Y_{t-1}$).

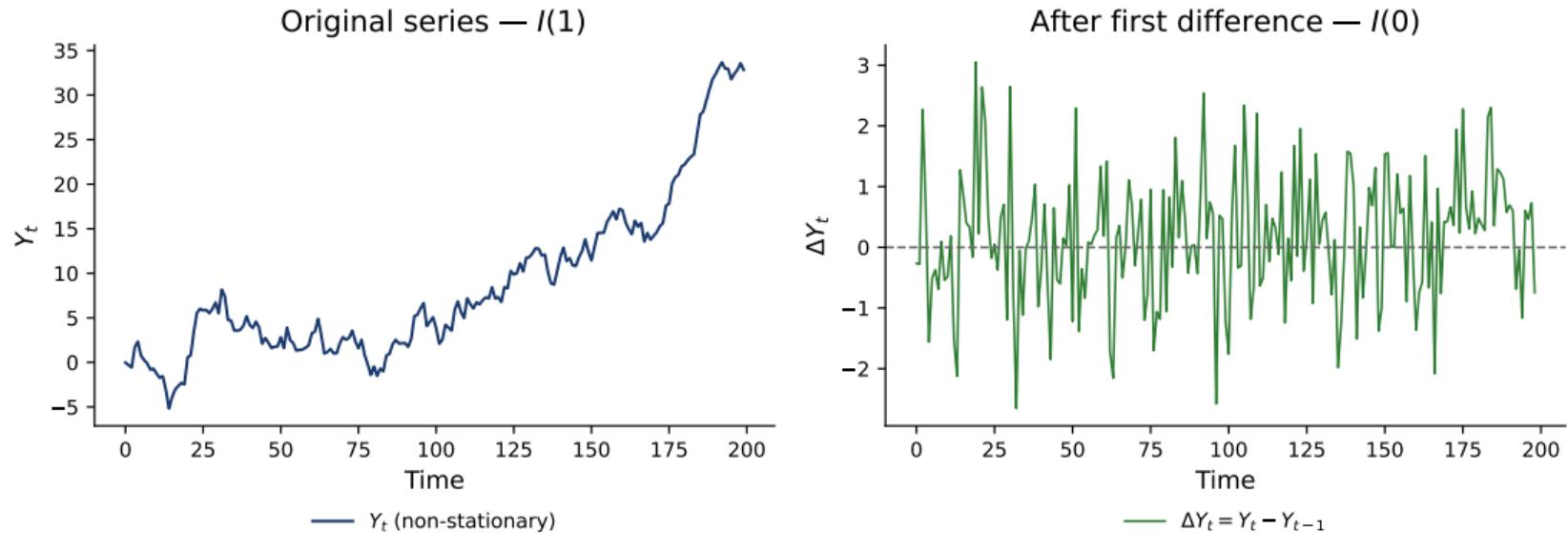
Diferențe de Ordin Superior

- A două diferență: $\Delta^2 Y_t = \Delta(\Delta Y_t) = (1 - L)^2 Y_t$
- $\Delta^2 Y_t = Y_t - 2Y_{t-1} + Y_{t-2}$
- Diferența de ordin d : $\Delta^d Y_t = (1 - L)^d Y_t$

Rezultat Cheie

Dacă $Y_t \sim I(d)$, atunci $\Delta^d Y_t \sim I(0)$ (staționar).

Prima Diferență: Ilustrație Vizuală

Stânga: serie nestaționară. Dreapta: după prima diferență, seria devine staționară.

Exemplu: Diferențierea unui Mers Aleatoriu

Mers Aleatoriu la Zgomot Alb

Fie $Y_t = Y_{t-1} + \varepsilon_t$ (mers aleatoriu). Luând prima diferență:

$$\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1} = \varepsilon_t$$

Prima diferență este zgomot alb – un proces staționar!

Interpretare

- Un mers aleatoriu este $I(1)$
- O diferență îl transformă în $I(0)$
- "Schimbările" într-un mers aleatoriu sunt staționare

Demonstrație: Diferențierea Induce Staționaritatea

Afirmație: Dacă $Y_t \sim I(1)$, atunci $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$ este staționar.

Demonstrație pentru Mers Aleatoriu cu Drift: $Y_t = \mu + Y_{t-1} + \varepsilon_t$

Prima diferență este:

$$\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1} = \mu + \varepsilon_t$$

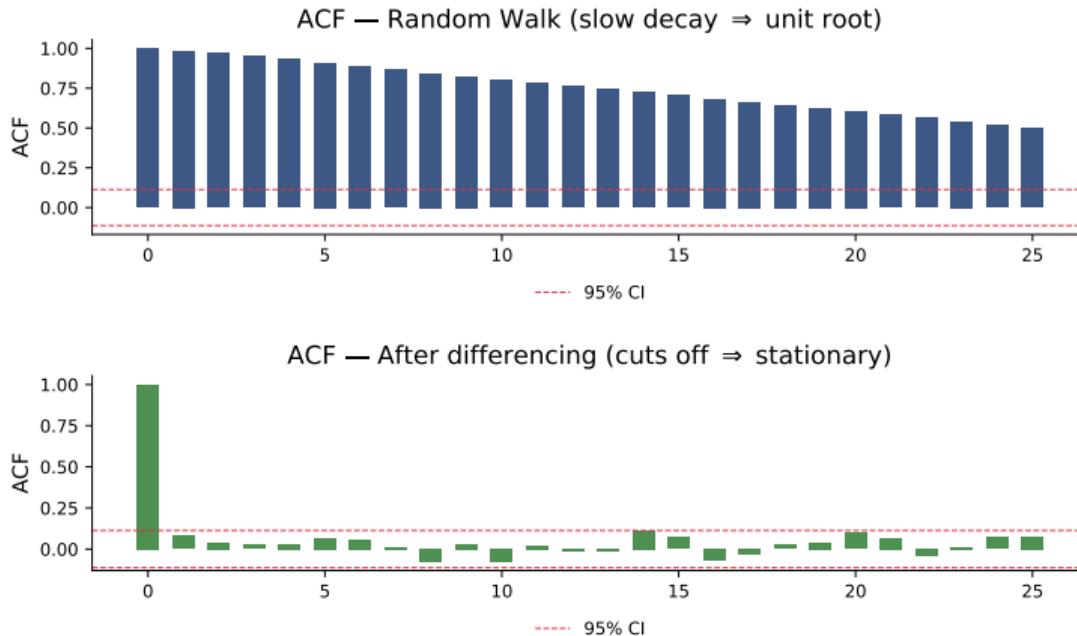
Verificăm condițiile de staționaritate:

- ① **Media:** $\mathbb{E}[\Delta Y_t] = \mu$ (constantă, nu depinde de t) ✓
- ② **Varianța:** $\text{Var}(\Delta Y_t) = \text{Var}(\varepsilon_t) = \sigma^2$ (constantă) ✓
- ③ **Autocovarianța:** $\text{Cov}(\Delta Y_t, \Delta Y_{t-k}) = \text{Cov}(\varepsilon_t, \varepsilon_{t-k}) = 0$ pentru $k \neq 0$ ✓

Principiu General

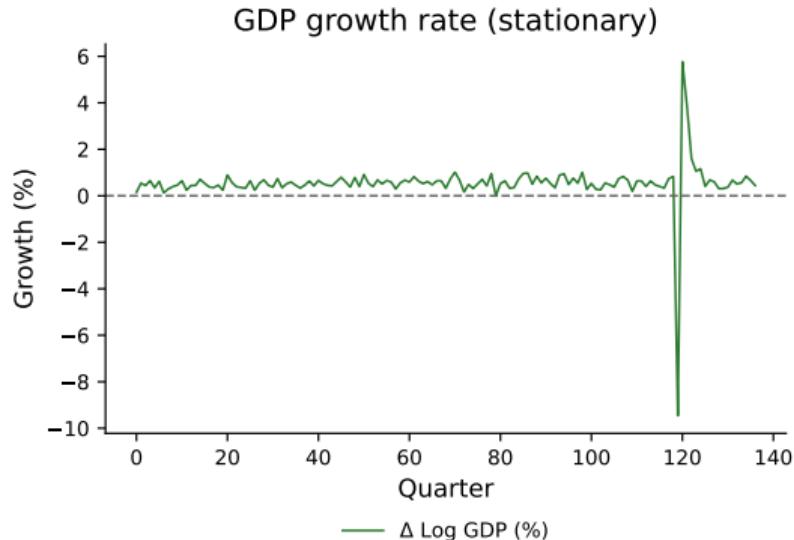
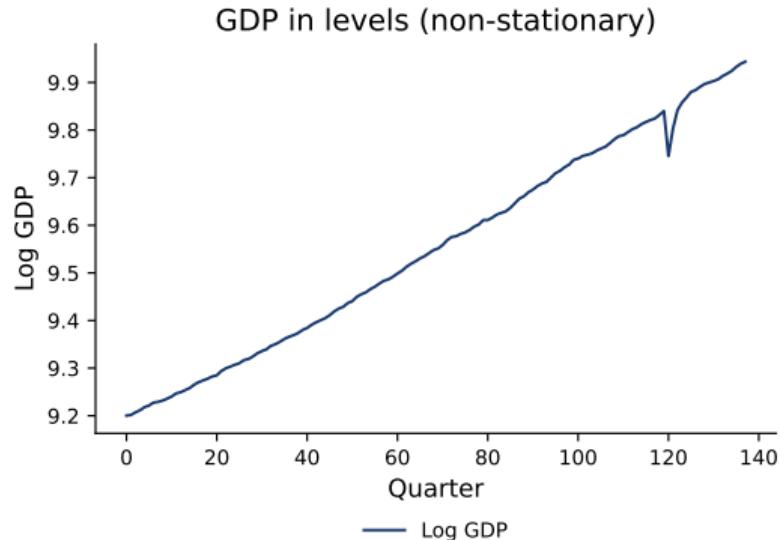
Diferențierea elimină “memoria” care face varianța să se acumuleze. Pentru procese $I(d)$, sunt necesare d diferențe.

Diagnostic ACF: Detectarea Nestaționarității

- **Sus:** ACF mers aleatoriu scade foarte lent $\Rightarrow$ rădăcină unitară
- **Jos:** După diferențiere, ACF se anulează $\Rightarrow$ staționar

Diferențierea în Practică: Exemplul PIB

- **Stânga:** PIB în niveluri – trend ascendent clar (nestaționar)
- **Dreapta:** Rata de creștere PIB (diferența logaritmică) – fluctuează în jurul mediei (staționar)
- Diferențierea elimină trendul și obține staționaritate

Avertisment: Supra-diferențierea

Diferențierea mai mult decât este necesar introduce probleme:

- Creează autocorelație negativă artificială
- Inflează varianța
- Pierde informație

Exemplu

Dacă $Y_t \sim I(1)$, atunci $\Delta Y_t \sim I(0)$. Dar dacă diferențiem din nou:

$$\Delta^2 Y_t = \Delta Y_t - \Delta Y_{t-1} = \varepsilon_t - \varepsilon_{t-1}$$

Acesta este un MA(1) cu $\theta = 1$ (la granița non-invertibilității)!

Definiție 5 (ARIMA(p,d,q))

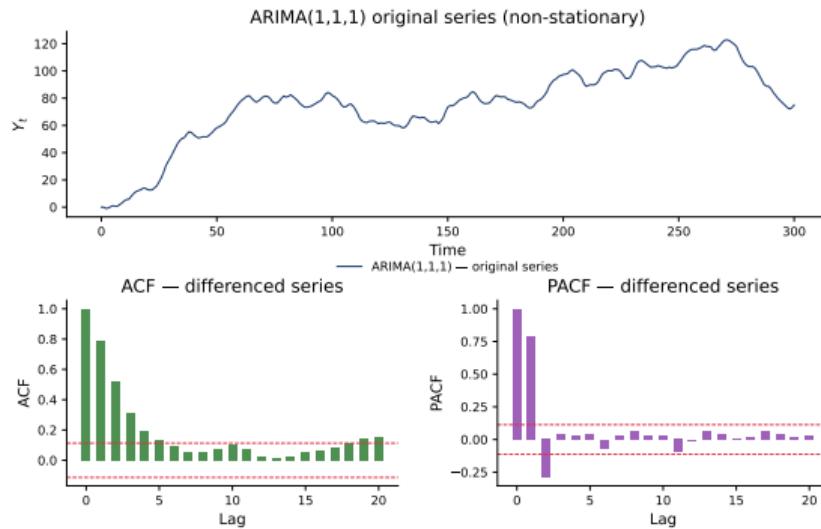
O serie de timp $\{Y_t\}$ urmează un proces **ARIMA(p,d,q)** dacă:

$$\phi(L)(1 - L)^d Y_t = c + \theta(L)\varepsilon_t$$

unde:

- $\phi(L) = 1 - \phi_1L - \phi_2L^2 - \cdots - \phi_pL^p$ (polinomul AR)
- $\theta(L) = 1 + \theta_1L + \theta_2L^2 + \cdots + \theta_qL^q$ (polinomul MA)
- d este ordinul de integrare (numărul de diferențe)
- $\varepsilon_t \sim WN(0, \sigma^2)$

ARIMA: Ilustrație Vizuală

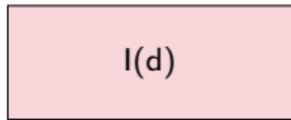
Interpretare

Sus: seria ARIMA originală (nestaționară). Jos: după diferențiere de d ori, ACF/PACF dezvăluie ordinele AR și MA pentru componenta staționară.

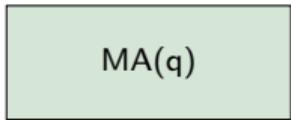
Componentele ARIMA

AR(p)

I(d)

MA(q)

Autoregresiv
Memorie

Integrare
Diferențiere

Medie Mobilă
Șocuri

Cazuri Speciale

- $\text{ARIMA}(p,0,q) = \text{ARMA}(p,q)$ – staționar
- $\text{ARIMA}(0,1,0) = \text{Mers aleatoriu}$
- $\text{ARIMA}(0,1,1) = \text{IMA}(1,1)$ – netezire exponențială
- $\text{ARIMA}(1,1,0) = \text{ARI}(1,1)$ – $\text{AR}(1)$ diferențiat

Exemplu ARIMA(1,1,0)

Model ARI(1,1)

$$\Delta Y_t = c + \phi_1 \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

Echivalent: $(1 - \phi_1 L)(1 - L)Y_t = c + \varepsilon_t$

Interpretare

- Schimbările în Y_t urmează un proces AR(1)
- Dacă $|\phi_1| < 1$, schimbările sunt staționare
- Y_t în sine are un trend stochastic
- Model comun pentru multe serii de timp economice

Exemplu ARIMA(0,1,1)

Model IMA(1,1)

$$\Delta Y_t = c + \varepsilon_t + \theta_1 \varepsilon_{t-1}$$

Echivalent: $(1 - L)Y_t = c + (1 + \theta_1 L)\varepsilon_t$

Conexiunea cu Netezirea Exponențială

Modelul IMA(1,1) este echivalent cu **netezirea exponențială simplă**:

$$\hat{Y}_{t+1} = \alpha Y_t + (1 - \alpha) \hat{Y}_t$$

unde $\alpha = 1 + \theta_1$ (pentru $-1 < \theta_1 < 0$).

Termenul Constant în ARIMA(p,d,q)

Când $d > 0$, constanta c are o interpretare diferită: $\phi(L)(1 - L)^d Y_t = c + \theta(L)\varepsilon_t$

Implicații Importante

- Pentru $d = 1$: c reprezintă **drift-ul** (schimbarea medie): $\mathbb{E}[\Delta Y_t] = \frac{c}{1-\phi_1-\dots-\phi_p}$
- Pentru $d = 2$: c afectează **curbura** trendului
- Adesea se presupune $c = 0$ când $d \geq 1$

De Ce Testăm?

Înainte de a potrivi un model ARIMA, trebuie să determinăm:

- ① Este seria staționară? (Este $d = 0$?)
- ② Dacă nu, câte diferențe sunt necesare? (Care este d ?)

Teste Comune de Rădăcină Unitate

- **Dickey-Fuller (DF) și Augmented Dickey-Fuller (ADF)**
- **Phillips-Perron (PP)**
- **KPSS** (test de staționaritate – ipoteză nulă inversată)

Configurare

Considerăm modelul AR(1): $Y_t = \phi Y_{t-1} + \varepsilon_t$. Scădem Y_{t-1} : $\Delta Y_t = (\phi - 1)Y_{t-1} + \varepsilon_t = \gamma Y_{t-1} + \varepsilon_t$, unde $\gamma = \phi - 1$.

Ipoteze

- $H_0: \gamma = 0$ (rădăcină unitară, $\phi = 1$, nestaționar)
- $H_1: \gamma < 0$ (staționar, $|\phi| < 1$)

Problemă Cheie

Sub H_0 , statistică t **nu** urmează o distribuție t standard! Trebuie folosite valorile critice Dickey-Fuller.

Trei Specificări

- ① **Fără constantă, fără trend:** $\Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + \varepsilon_t$
- ② **Cu constantă (drift):** $\Delta Y_t = \alpha + \gamma Y_{t-1} + \varepsilon_t$
- ③ **Cu constantă și trend:** $\Delta Y_t = \alpha + \beta t + \gamma Y_{t-1} + \varepsilon_t$

Alegerea Specificării Corecte

- Examinați datele: au un trend vizibil?
- Includerea termenilor inutili reduce puterea
- Excluderea termenilor necesari duce la inferență incorectă

Testul Augmented Dickey-Fuller (ADF)

Problema cu DF Simplu

Dacă există dinamică AR dincolo de AR(1), reziduurile DF vor fi autocorelate.

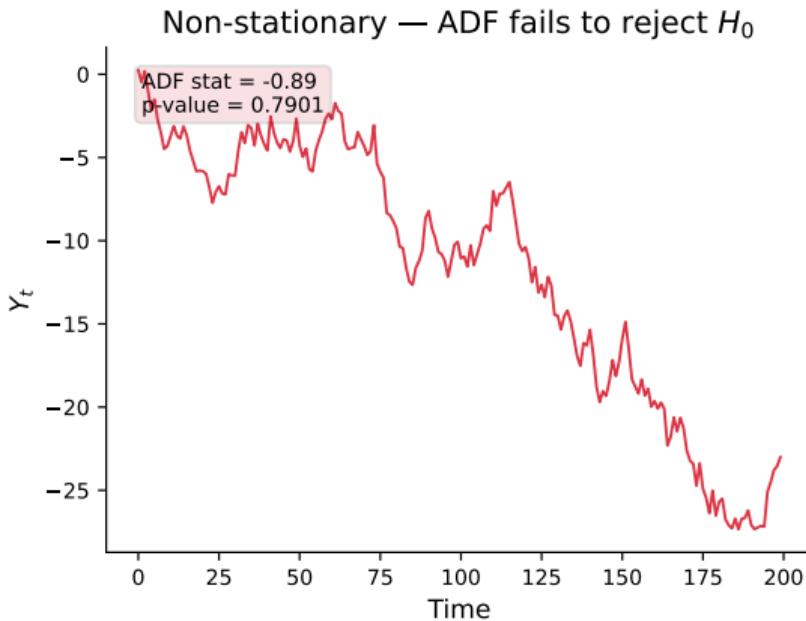
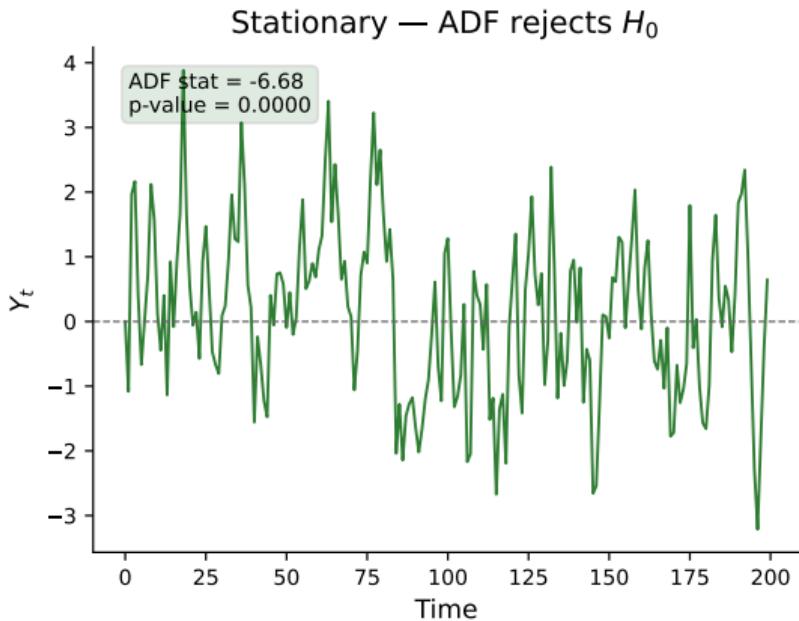
Definiție 6 (Testul ADF)

Adăugați diferențe întârziate: $\Delta Y_t = \alpha + \beta t + \gamma Y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t$
Testați $H_0 : \gamma = 0$ folosind valorile critice ADF.

Alegerea Lungimii Lag-ului k

- Folosiți criterii informaționale (AIC, BIC)
- Începeți cu k_{max} , reduceți până ultimul lag este semnificativ

Testul ADF: Ilustrație Vizuală

Stânga: serie staționară – ADF respinge rădăcina unitară. Dreapta: nestaționară – ADF nu respinge.

Model	1%	5%	10%
Fără constantă, fără trend	-2.58	-1.95	-1.62
Cu constantă	-3.43	-2.86	-2.57
Cu constantă și trend	-3.96	-3.41	-3.13

Regula de Decizie

- Statistică de test $<$ valoare critică $\Rightarrow$ Respingem H_0 (staționar)
- Statistică de test $\geq$ valoare critică $\Rightarrow$ Nu respingem (rădăcină unitară)

Testul Phillips-Perron (PP)

Motivație

Ca și ADF, testează H_0 : Rădăcină unitate vs H_1 : Staționar, dar folosește o **corecție non-parametrică** pentru corelația serială în loc de adăugarea diferențelor întârziate.

Statistică de Test

Testul PP modifică statistică t DF:

$$Z_t = t_{\hat{\gamma}} \cdot \sqrt{\frac{\hat{\sigma}^2}{\hat{\lambda}^2}} - \frac{T(\hat{\lambda}^2 - \hat{\sigma}^2)(se(\hat{\gamma}))}{2\hat{\lambda}^2 \cdot s}$$

unde $\hat{\lambda}^2$ este o estimare consistentă a varianței pe termen lung folosind Newey-West.

Avantaje față de ADF

- Robust la heteroscedasticitate și corelație serială
- Nu necesită selectarea lungimii lag-ului (folosește lățime de bandă)

Ipoteze Înversate

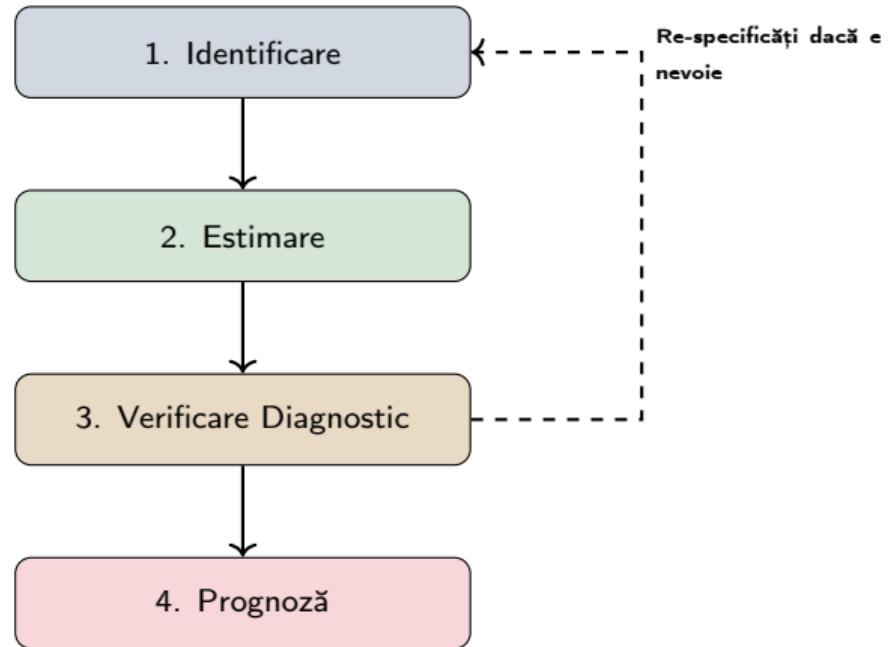
Spre deosebire de ADF: H_0 : Staționar vs H_1 : Rădăcină unitate

Procedura KPSS

Descompunem: $Y_t = \xi t + r_t + \varepsilon_t$ unde $r_t = r_{t-1} + u_t$. Testăm dacă $\text{Var}(u_t) = 0$.

Utilizare Complementară cu ADF

- ADF respinge, KPSS nu respinge $\Rightarrow$ Staționar
- ADF nu respinge, KPSS respinge $\Rightarrow$ Rădăcină unitate
- Ambele resping sau niciunul $\Rightarrow$ Neconcludent

Pasul 1: Determinarea lui d

Procedură

- ❶ Reprezentăți grafic seria de timp – căutați trenduri, varianță în schimbare
- ❷ Examinați ACF – descreștere lentă sugerează nestaționaritate
- ❸ Aplicați teste de rădăcină unitară (ADF, KPSS)
- ❹ Dacă nestaționară, diferențiați și repetăți

Ghiduri Practice

- Majoritatea seriilor economice: $d = 1$ este suficient
- Rar avem nevoie de $d > 2$
- Dacă ACF al ΔY_t tot scade lent, încercați $d = 2$
- Atenție la supra-diferențiere (ACF cu $\rho_1 \approx -0.5$)

Pasul 2: Determinarea lui p și q

După Diferențiere

Odată ce $W_t = \Delta^d Y_t$ este staționar, folosiți ACF/PACF pentru a identifica ARMA(p, q):

Model	ACF	PACF
AR(p)	Scade exponențial	Se anulează după lag p
MA(q)	Se anulează după lag q	Scade exponențial
ARMA(p, q)	Scade	Scade

Criterii Informaționale

Când tiparele sunt neclare, comparați modelele folosind:

- AIC = $-2 \ln(L) + 2k$; BIC = $-2 \ln(L) + k \ln(n)$

Mai mic este mai bun. BIC penalizează complexitatea mai mult.

Selectie Automată a Modelului

Software-ul modern poate selecta automat (p, d, q) :

- Python: `pmdarima.auto_arima()`
- R: `forecast::auto.arima()`

Cum Funcționează Auto-ARIMA

- 1 Folosește teste de rădăcină unitară pentru a determina d
- 2 Potrivește modele pentru diverse combinații (p, q)
- 3 Selectează modelul cu cel mai mic AIC/BIC
- 4 Opțional folosește căutare pas cu pas pentru eficiență

Atenție

Selectia automată este utilă dar nu infailibilă. Verificați întotdeauna diagnosticele!

Estimarea prin Maximum de Verosimilitate (MLE)

Abordarea standard pentru ARIMA:

- Presupune $\varepsilon_t \sim N(0, \sigma^2)$
- Maximizează funcția de verosimilitate
- Oferă estimatori consistenti, eficienți
- Furnizează erori standard pentru inferență

MLE Condiționată vs Exactă

- **MLE Condiționată:** Condiționează pe valorile inițiale
- **MLE Exactă:** Tratează valorile inițiale ca necunoscute
- Diferența diminuează pe măsură ce dimensiunea eșantionului crește

Staționaritate și Invertibilitate

Modelul ARIMA estimat ar trebui să satisfacă:

- **Staționaritate AR:** Rădăcinile lui $\phi(z) = 0$ în afără cercului unitate
- **Invertibilitate MA:** Rădăcinile lui $\theta(z) = 0$ în afără cercului unitate

Verificare în Practică

Majoritatea software-ului raportează:

- Coeficienți estimați cu erori standard
- Rădăcinile polinoamelor AR și MA
- Avertisment dacă este detectată aproape-rădăcină-unitate

Ce Trebuie Verificat

Dacă modelul este corect, reziduurile $\hat{\epsilon}_t$ ar trebui să fie zgomot alb:

- ① Medie zero
- ② Varianță constantă
- ③ Fără autocorelație
- ④ (Optional) Normalitate

Instrumente de Diagnostic

- **ACF/PACF rezidual:** Nu ar trebui să arate vârfuri semnificative
- **Testul Ljung-Box:** Testează autocorelația la lag-uri multiple
- **Graficul Q-Q:** Verifică ipoteza de normalitate
- **Rezidual vs potrivit:** Verifică heteroscedasticitatea

Testul Ljung-Box

Definiție 7 (Statistică Q Ljung-Box)

$$Q(m) = n(n+2) \sum_{k=1}^m \frac{\hat{\rho}_k^2}{n-k}. \text{ Sub } H_0 \text{ (fără autocorelație): } Q(m) \sim \chi^2(m-p-q)$$

Utilizare

- Alegeti $m \approx \ln(n)$ sau $m = 10$ pentru trimestrial, $m = 20$ pentru lunar
- Grade de libertate ajustate pentru parametrii estimati
- Respingeti dacă $Q(m)$ depășește valoarea critică

Dacă Testul Eșuează

Luați în considerare adăugarea de termeni AR sau MA, sau verificați pentru rupturi structurale.

Prognoză cu MSE Minim

Prognoză optimă la h pași înainte este speranța condiționată: $\hat{Y}_{T+h|T} = \mathbb{E}[Y_{T+h}|Y_T, Y_{T-1}, \dots]$

Prognoză ARIMA(1,1,1)

Model: $(1 - \phi_1 L)(1 - L)Y_t = c + (1 + \theta_1 L)\varepsilon_t$

Prognoză un pas: $\hat{Y}_{T+1|T} = c + Y_T + \phi_1(Y_T - Y_{T-1}) + \theta_1 \hat{\varepsilon}_T$

Pentru $h > 1$: înlocuiți ε_{T+j} necunoscut cu 0, Y_{T+j} necunoscut cu $\hat{Y}_{T+j|T}$

Intervale de Prognoză

Incertitudinea Prognozei

Varianța erorii de prognoză la h pași: $\text{Var}(e_{T+h}) = \sigma^2 \sum_{j=0}^{h-1} \psi_j^2$, unde ψ_j sunt coeficienții MA(∞).

Intervale de Încredere

Sub normalitate, interval $(1 - \alpha)\%$: $\hat{Y}_{T+h|T} \pm z_{\alpha/2} \sqrt{\text{Var}(e_{T+h})}$

Proprietate Cheie pentru Serii I(1)

Pentru procese integrate, varianța proguozei crește nelimitat când $h \rightarrow \infty$. Intervalele se largesc în timp!

Prognoze pe Termen Lung pentru ARIMA

Comportament când $h \rightarrow \infty$

Pentru ARIMA(p,1,q) cu drift c:

- Prognoze punctuale: Trend liniar cu pantă = drift
- Intervale de prognoză: Lățimea crește cu $\sqrt{h}$

Pentru ARIMA(p,1,q) fără drift:

- Prognoze punctuale: Converg la ultimul nivel
- Intervale de prognoză: Tot cresc nelimitat

Implicație Practică

Prognozele ARIMA sunt cele mai fiabile pentru orizonturi scurte. Prognozele pe termen lung au benzi de incertitudine foarte largi.

Ce este Prognosă Rulantă?

O tehnică pentru evaluarea acurateții progonzei în afără eșantionului:

- ① Fixăm o **fereastră de antrenament** de dimensiune w
- ② Estimăm modelul pe observațiile $t = 1, \dots, w$
- ③ Prognozăm h pași înainte: $\hat{Y}_{w+h|w}$
- ④ Deplasăm fereastra înainte cu o perioadă
- ⑤ Repetăm până la sfârșitul eșantionului

De ce Prognoze Rulante?

- Mimează scenariul de prognoză în timp real
- Oferă multiple erori de prognoză pentru evaluare
- Evită supraajustarea pe întregul eșantion

Prognosă Rulantă: Exemplu Pas cu Pas

Configurare: ARIMA(1,1,0) cu $\phi_1 = 0.6$

Model: $\Delta Y_t = \phi_1 \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$ unde $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$

Date la Momentul T

$$Y_{T-2} = 100, \quad Y_{T-1} = 103, \quad Y_T = 108 \quad \Rightarrow \quad \Delta Y_{T-1} = 3, \quad \Delta Y_T = 5$$

Prognosă Punctuală la 1 Pas

$$\begin{aligned}\hat{\Delta Y}_{T+1|T} &= \phi_1 \cdot \Delta Y_T = 0.6 \times 5 = 3 \\ \hat{Y}_{T+1|T} &= Y_T + \hat{\Delta Y}_{T+1|T} = 108 + 3 = 111\end{aligned}$$

Prognosă la 2 Pași

$$\begin{aligned}\hat{\Delta Y}_{T+2|T} &= \phi_1 \cdot \hat{\Delta Y}_{T+1|T} = 0.6 \times 3 = 1.8 \\ \hat{Y}_{T+2|T} &= \hat{Y}_{T+1|T} + \hat{\Delta Y}_{T+2|T} = 111 + 1.8 = \boxed{112.8}\end{aligned}$$

Formula Generală pentru Prognosă la h Pași (ARIMA(1,1,0))

$$\begin{aligned}\hat{\Delta Y}_{T+h|T} &= \phi_1^h \cdot \Delta Y_T \\ \hat{Y}_{T+h|T} &= Y_T + \Delta Y_T \cdot \frac{\phi_1(1 - \phi_1^h)}{1 - \phi_1}\end{aligned}$$

Numeric: Prognosă la 3 Pași

$$\hat{Y}_{T+3|T} = 108 + 5 \times \frac{0.6(1 - 0.6^3)}{1 - 0.6} = 108 + 5 \times 1.092 = \boxed{113.46}$$

Varianța Erorii de Prognoză

Pentru ARIMA(1,1,0), varianța erorii de prognoză la h pași:

$$\text{Var}(e_{T+h|T}) = \sigma^2 \left(1 + \sum_{j=1}^{h-1} \psi_j^2 \right)$$

unde $\psi_j = \phi_1^{j-1} (1 + \phi_1 + \cdots + \phi_1^{j-1}) = \phi_1^{j-1} \cdot \frac{1 - \phi_1^j}{1 - \phi_1}$

Interval de Încredere $(1 - \alpha)\%$

$$\hat{Y}_{T+h|T} \pm z_{\alpha/2} \cdot \sqrt{\text{Var}(e_{T+h|T})}$$

Pentru IC 95%: $z_{0.025} = 1.96$

Interval de Încredere: Exemplu Numeric

Date: $\sigma^2 = 4$, $\phi_1 = 0.6$, $\hat{Y}_{T+1|T} = 111$

IC la 1 Pas

$$\text{Var}(e_{T+1|T}) = \sigma^2 = 4$$

$$\text{IC 95\%} = 111 \pm 1.96 \times \sqrt{4} = 111 \pm 3.92 = [107.08, 114.92]$$

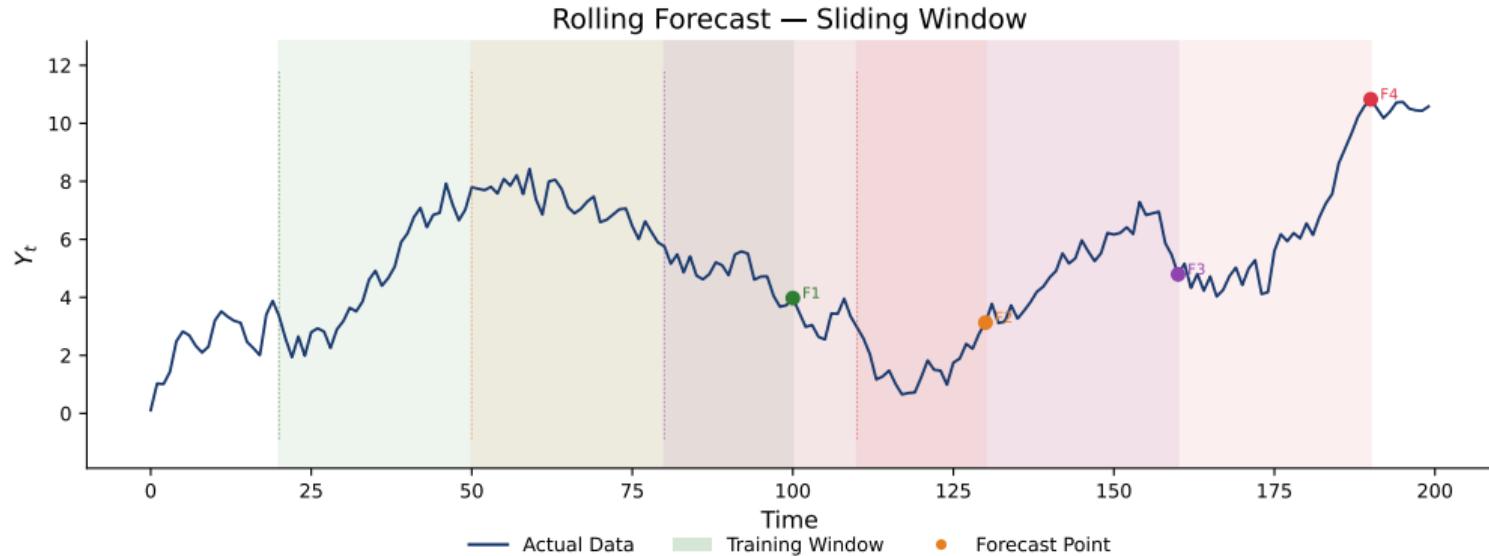
IC la 2 Pași (pentru $\hat{Y}_{T+2|T} = 112.8$)

$$\psi_1 = 1 + \phi_1 = 1.6, \quad \text{Var}(e_{T+2|T}) = 4(1 + 1.6^2) = 14.24$$

$$\text{IC 95\%} = 112.8 \pm 1.96 \times \sqrt{14.24} = 112.8 \pm 7.40 = [105.40, 120.20]$$

Notă: IC se lărgește pe măsură ce orizontul crește!

Ilustrație Fereastră Rulantă

- Fiecare fereastră produce o prognoză la 1 pas
- Comparăm prognozele cu valorile reale pentru a calcula RMSE, MAE
- Fereastra rulantă menține estimarea modelului actualizată

Implementare

```
from statsmodels.tsa.arima.model import ARIMA

window_size = 100
forecasts, actuals = [], []

for t in range(window_size, len(y) - 1):
    train = y[:t]                      # Fereastra rulantă
    model = ARIMA(train, order=(1,1,0)).fit()
    forecast = model.forecast(steps=1)[0]
    forecasts.append(forecast)
    actuals.append(y[t])

rmse = np.sqrt(np.mean((np.array(forecasts) - np.array(actuals))**2))
```

Obiectiv

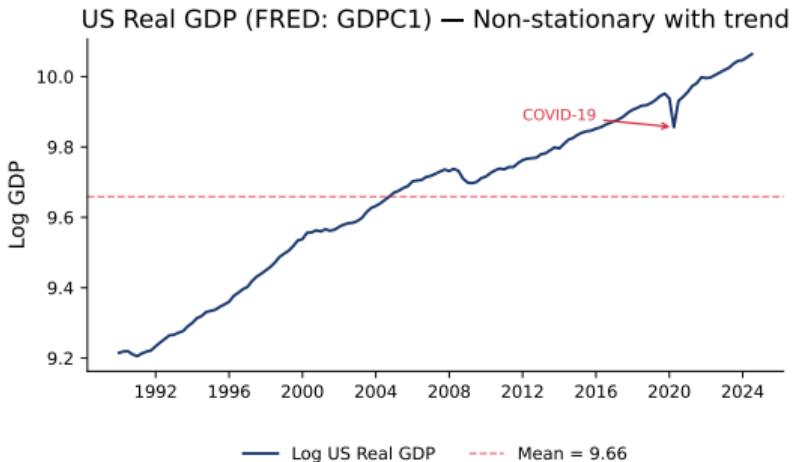
Prognosă PIB Real al SUA folosind metodologia Box-Jenkins

- ① **Pasul 1:** Vizualizarea datelor și verificarea staționarității
- ② **Pasul 2:** Aplicarea testelor de rădăcină unitară (ADF, KPSS)
- ③ **Pasul 3:** Diferențiere dacă e necesar, identificare p și q
- ④ **Pasul 4:** Estimarea modelului ARIMA
- ⑤ **Pasul 5:** Verificare diagnostică
- ⑥ **Pasul 6:** Generarea prognozelor cu intervale de încredere
- ⑦ **Pasul 7:** Evaluarea acurateții prognozei

Date

PIB Real SUA (FRED: GDPC1), Trimestrial, 1990T1–2024T2, $n = 138$ observații

Pasul 1: Analiza Inițială a Datelor

Observații

- Trend ascendent clar $\Rightarrow$ medie neconstantă
- Varianța pare relativ stabilă (după transformare log)
- Scădere notabilă în 2020 (pandemia COVID-19)
- **Concluzie:** Seria este nestaționară, necesită diferențiere

Pasul 2: Testarea Rădăcinii Unitate

Test ADF pe Log PIB în Niveluri

- Statistică test: -0.91
- Valori critice: -3.48 (1%), -2.88 (5%), -2.58 (10%)
- p-value: 0.79
- **Rezultat:** Nu putem respinge $H_0 \Rightarrow$ **Rădăcină unitate prezentă**

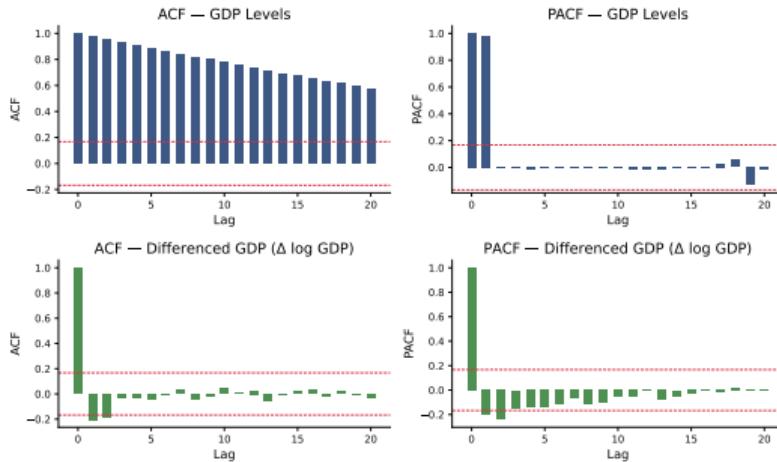
Test ADF pe Prima Diferență (Rata de Creștere)

- Statistică test: -13.24
- p-value: < 0.001
- **Rezultat:** Respingem H_0 la 1% $\Rightarrow$ **Staționar după diferențiere**

Concluzie

PIB este $I(1) \Rightarrow$ Folosim $d = 1$ în modelul ARIMA

Pasul 3: Identificarea Modelului prin ACF/PACF

Analiza Seriei Diferențiate

- ACF: Spike semnificativ la lag 1, apoi se anulează $\Rightarrow$ sugerează MA(1)
- PACF: Spike semnificativ la lag 1, scade $\Rightarrow$ sugerează AR(1)
- Modele candidate: ARIMA(1,1,0), ARIMA(0,1,1), ARIMA(1,1,1)

Pasul 4: Estimarea Modelului

Compararea Modelelor folosind Criterii Informaționale

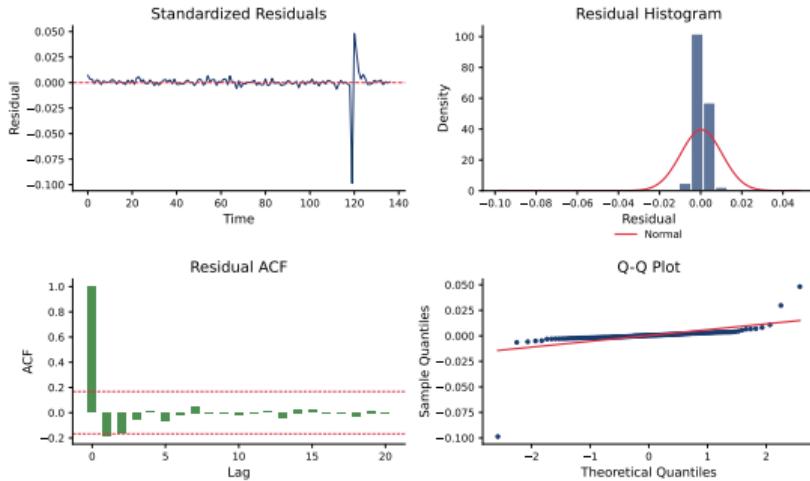
Model	AIC	BIC	Log-Lik
ARIMA(1,1,0)	-725.2	-719.5	364.6
ARIMA(0,1,1)	-724.8	-719.2	364.4
ARIMA(1,1,1)	-747.0	-738.5	376.5

Model Selectat: ARIMA(1,1,1)

$$(1 - 0.35L)(1 - L)Y_t = (1 + 0.58L)\varepsilon_t, \quad \hat{\sigma}^2 = 0.000156$$

- $\hat{\phi}_1 = 0.35$ (SE = 0.09), semnificativ la 1%
- $\hat{\theta}_1 = 0.58$ (SE = 0.08), semnificativ la 1%

Pasul 5: Verificare Diagnostică

Analiza Reziduurilor

- Test Ljung-Box: $Q(10) = 5.8$, p-value = 0.83 $\Rightarrow$ Fără autocorelare
- Test Jarque-Bera: $JB = 156.4$, p-value < 0.001 $\Rightarrow$ Non-normal (outlier COVID)
- Concluzie: Modelul trece verificările de autocorelare; outlierii sunt aşteptați

Pasul 6: Prognoză cu Intervale de Încredere

Ultimele Valori Observe (Log PIB)

$$Y_T = 9.973 \text{ (2024T2)}, \quad Y_{T-1} = 9.956 \text{ (2024T1)} \\ \Delta Y_T = 0.017, \quad \hat{\varepsilon}_T = 0.004$$

Prognoză la 1 Pas (2024T3)

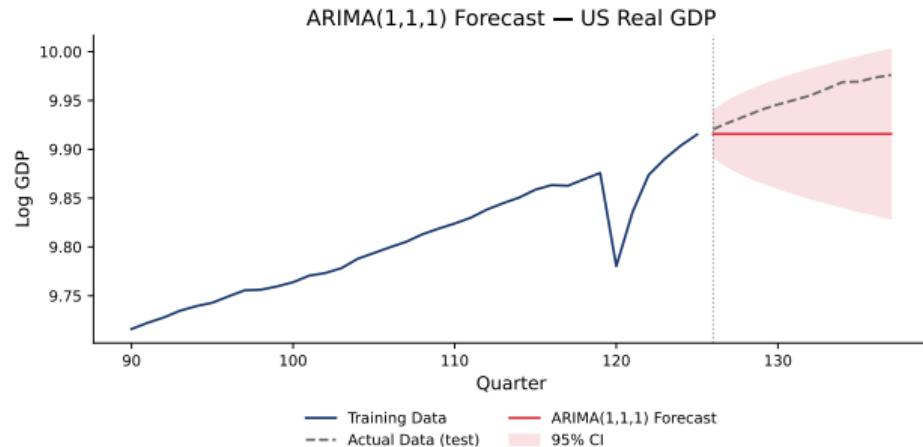
$$\hat{\Delta}Y_{T+1} = \hat{\phi}_1 \Delta Y_T + \hat{\theta}_1 \hat{\varepsilon}_T = 0.35(0.017) + 0.58(0.004) = 0.0083 \\ \hat{Y}_{T+1} = 9.973 + 0.0083 = \boxed{9.981}$$

Interval de Încredere 95%

$$IC = 9.981 \pm 1.96 \times \sqrt{0.000156} = [9.957, 10.006]$$

În niveluri: Prognoză PIB = \$21,652 mld, IC = [\$21,142 mld, \$22,175 mld]

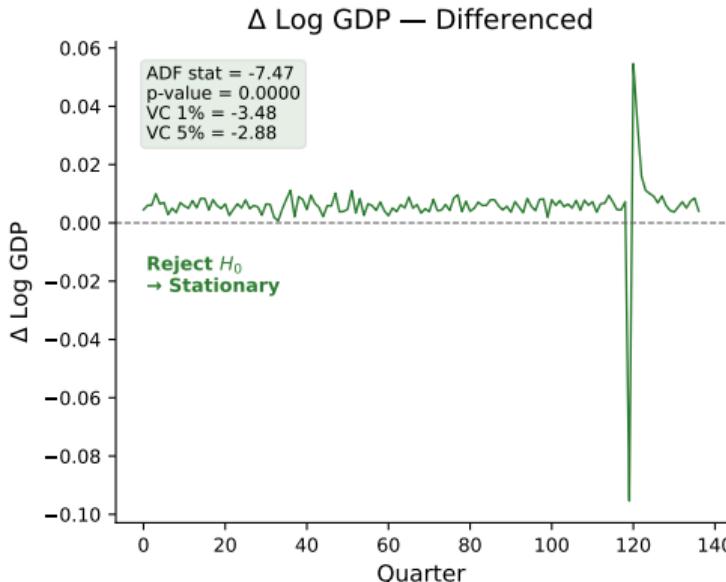
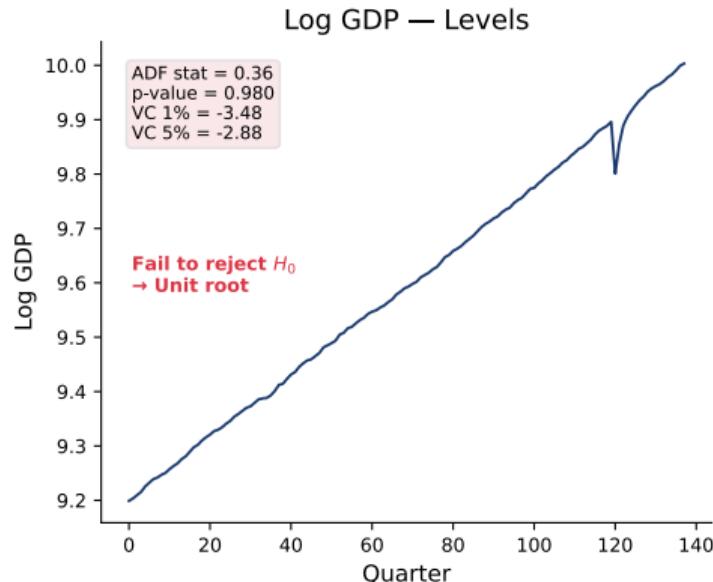
Pasul 7: Evaluarea Prognozei

Performanță Out-of-Sample (Ultimele 12 Trimestre)

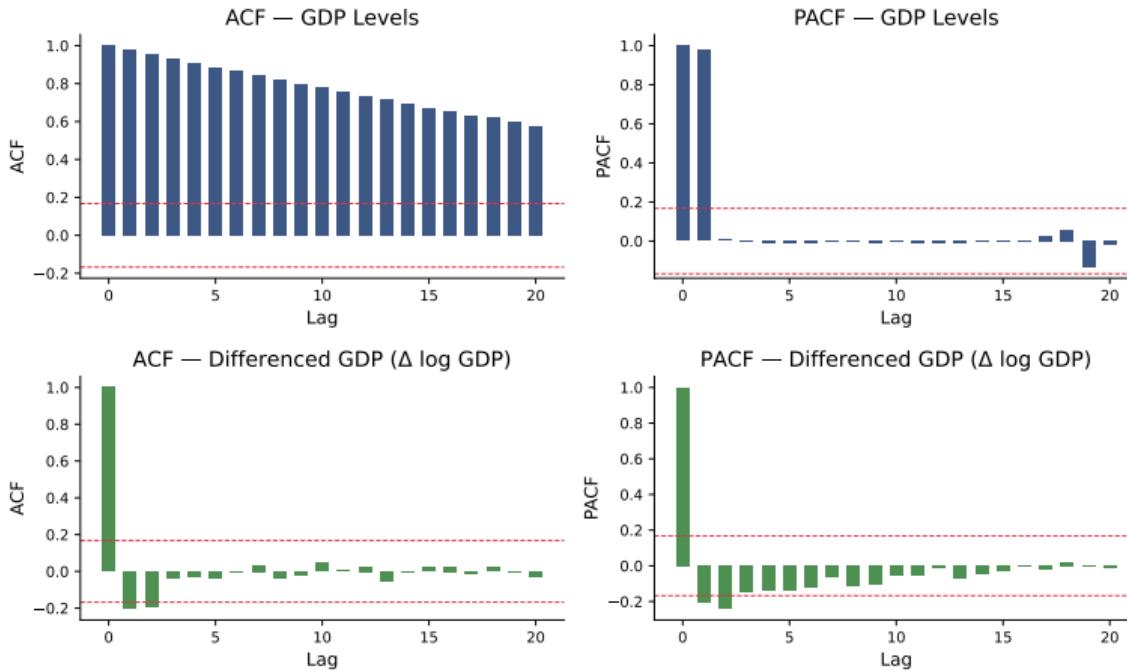
- RMSE = 0.0486 (scală log) $\approx 4.86\%$ eroare
- MAE = 0.0430 (scală log) $\approx 4.30\%$ eroare
- Acuratețe direcție = 91% (a prezis corect creștere/scădere)

Rezultatele Testului de Rădăcină Unitate

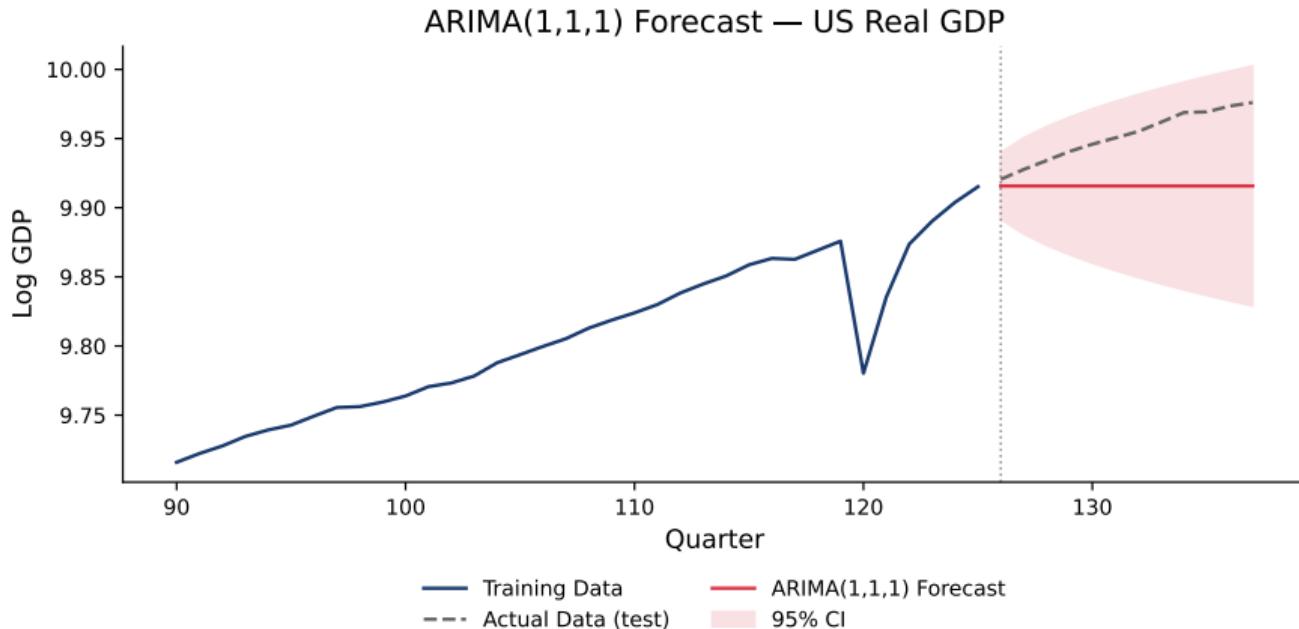
- PIB în niveluri: Nu putem respinge rădăcina unitară (nestaționar)
- Creștere PIB: Respingem rădăcina unitară la nivel de 1% (staționar)

ACF/PACF: Niveluri vs Diferențiat

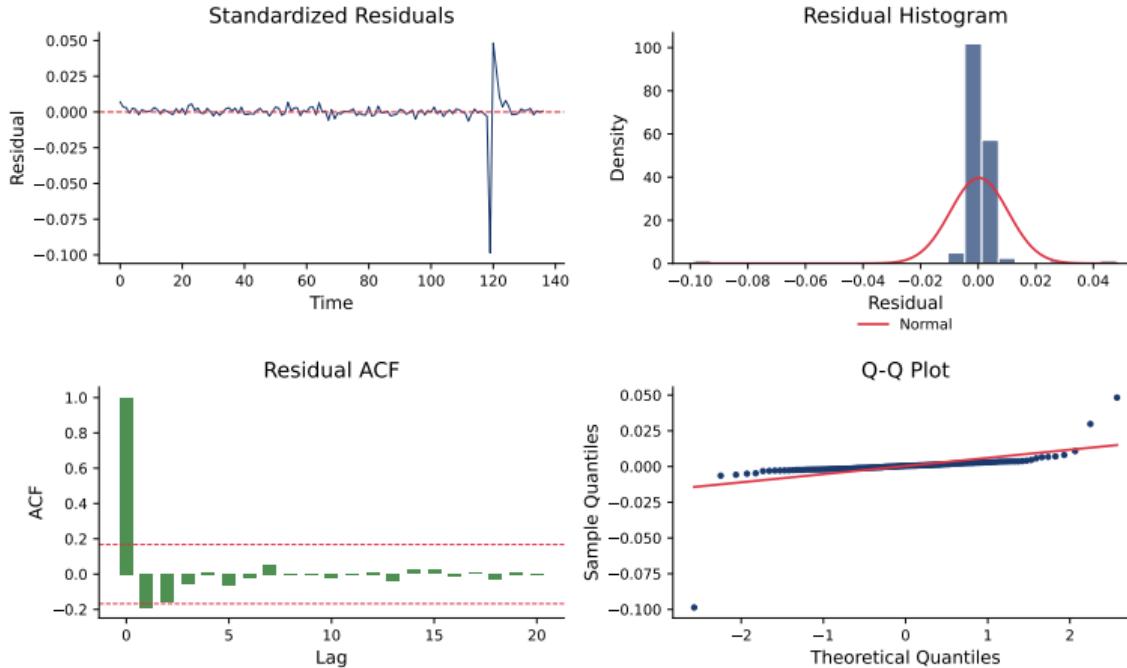
- **Sus:** Descreștere lentă ACF în niveluri sugerează nestaționaritate
- **Jos:** După diferențiere, ACF/PACF ajută la identificarea lui p și q

Prognosă ARIMA: Real vs Prezis

- ARIMA(1,1,1) captează dinamică trendului
- Intervalele de încredere se largesc cu orizontul de prognoză

Diagnosticarea Modelului

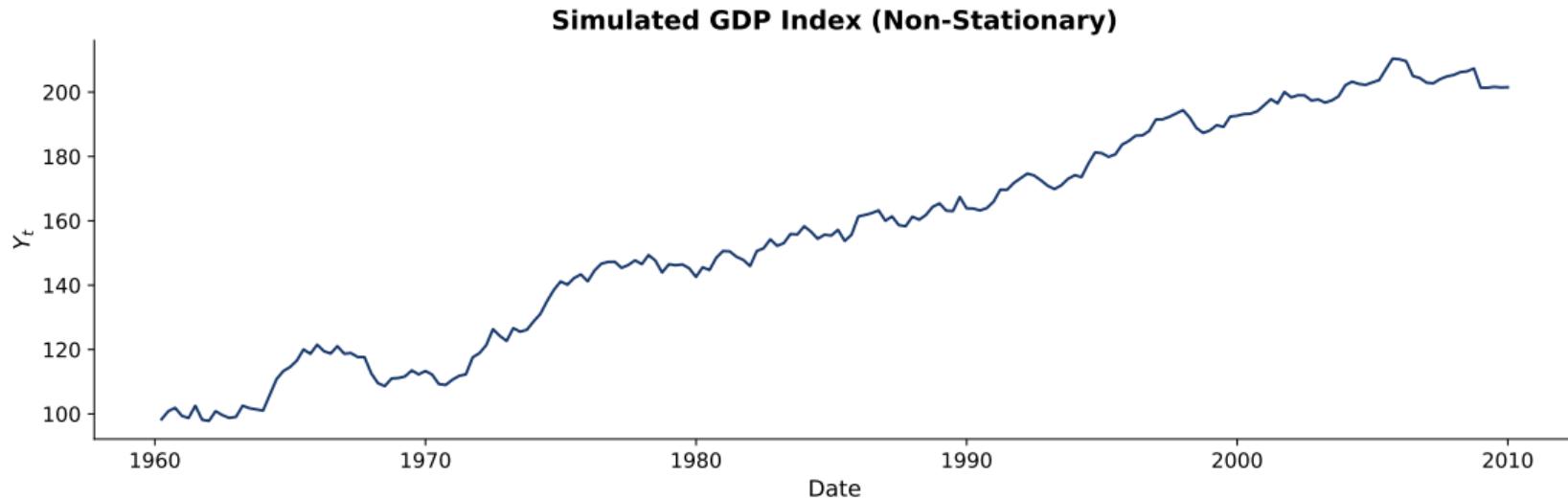

- Reziduurile par aleatorii; ACF în limitele benzilor
- Graficul Q-Q arată normalitate aproximativă

Exemplu Auto-ARIMA

```
# Selectie automata a modelului
model = pm.auto_arima(y, start_p=0, start_q=0,
                      max_p=3, max_q=3, d=None,
                      seasonal=False, trace=True)
print(model.summary())
```

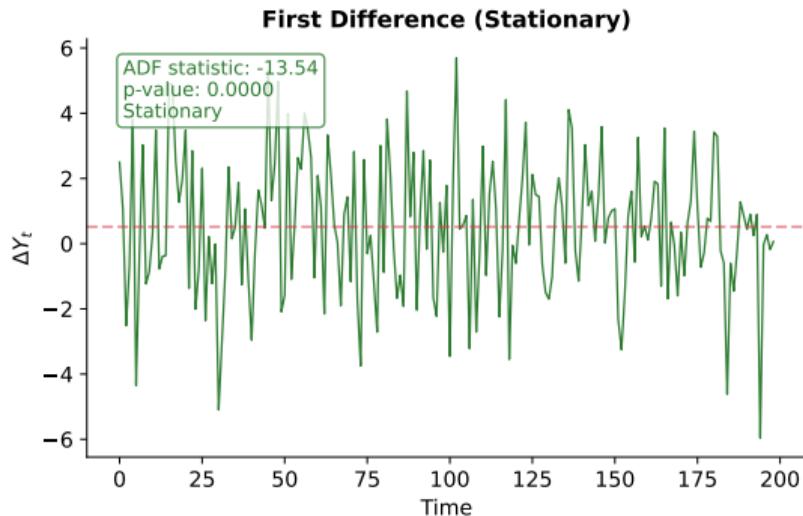
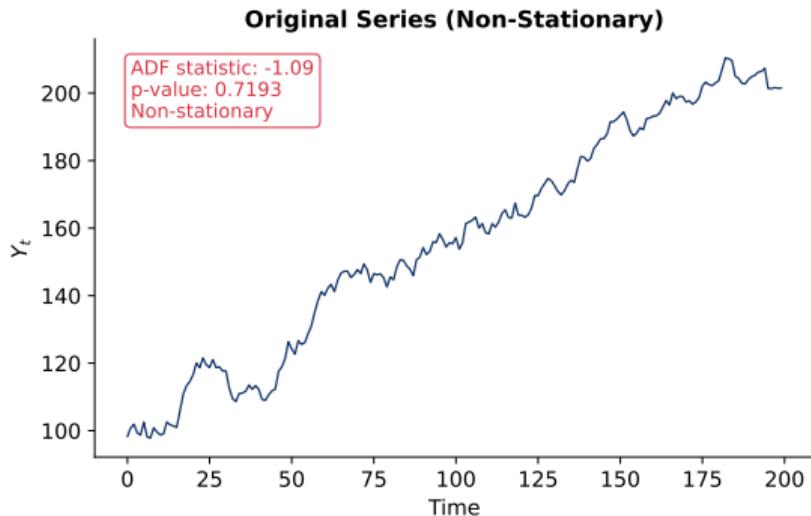
Studiu de Caz: Indice PIB (Simulat)

Descrierea Datelor

Indice PIB trimestrial simulat (1960–2010): Serie nestaționară cu trend ascendent. Demonstrează necesitatea diferențierii înainte de modelarea ARIMA.

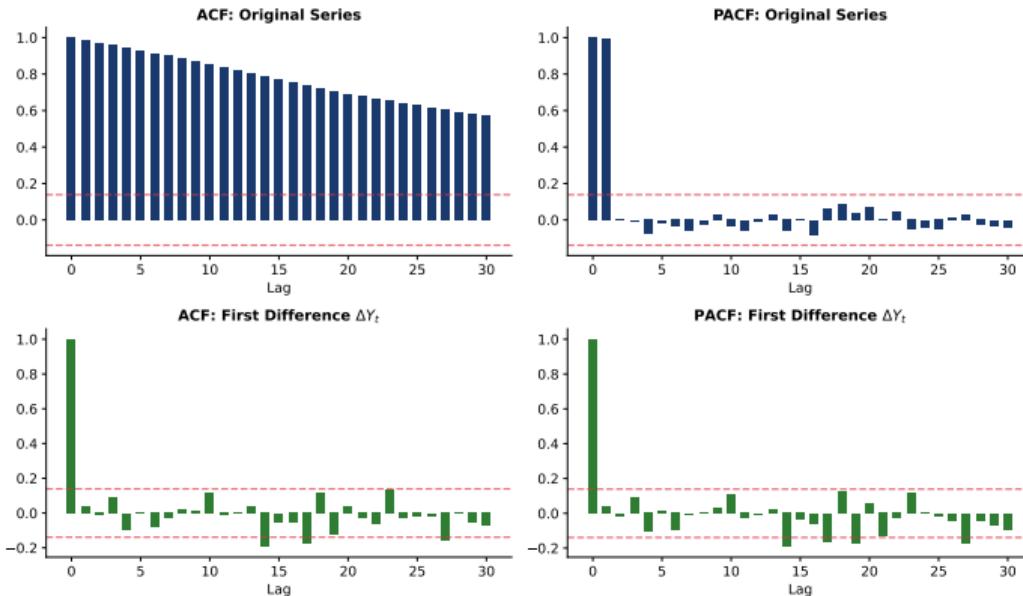
Pasul 1: Testul ADF pentru Staționaritate

Rezultate Test ADF

Seria originală: p-value mare $\Rightarrow$ nu respingem H_0 (rădăcină unitară prezentă). Prima diferență: p-value < 0.01 $\Rightarrow$ respingem $H_0 \Rightarrow d = 1$ este suficient.

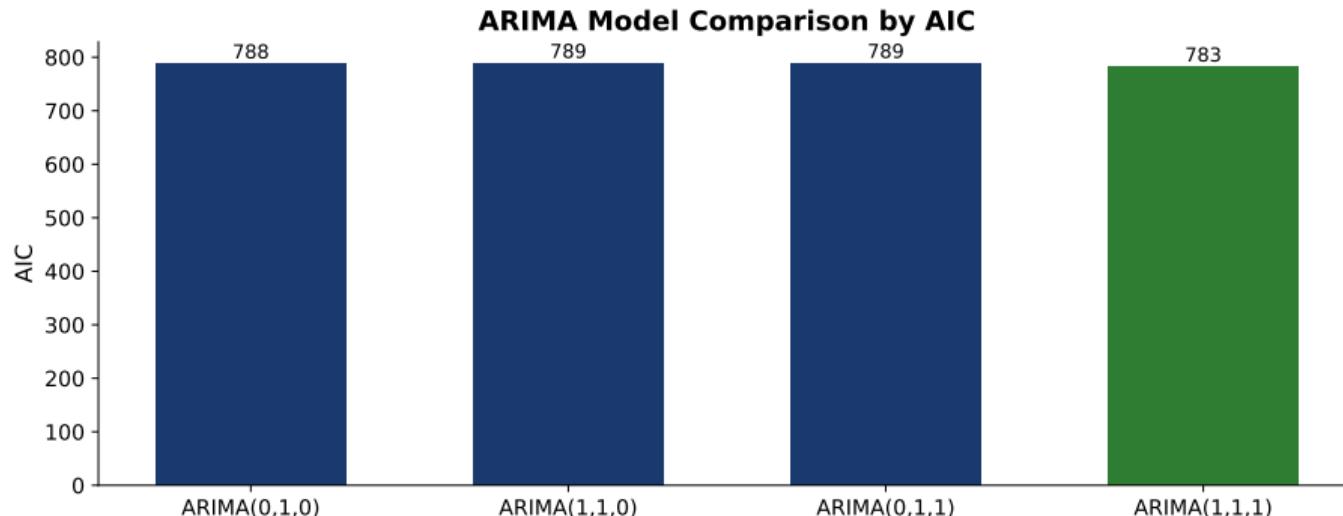
Pasul 2: ACF/PACF Înainte și După Diferențiere

Identificare

Sus: ACF cu descreștere lentă $\Rightarrow$ nestacionaritate. **Jos:** După diferențiere, ACF și PACF sugerează ARMA de ordin mic.

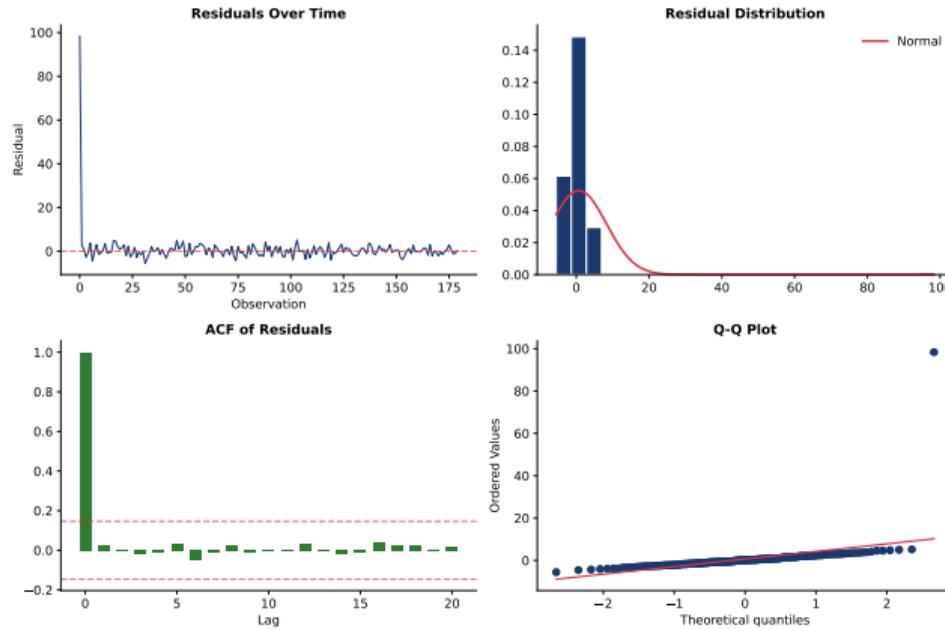
Pasul 3: Compararea Modelelor ARIMA

Selectia Modelului

Comparăm ARIMA(0,1,0), ARIMA(1,1,0), ARIMA(0,1,1), ARIMA(1,1,1). Modelul cu cel mai mic AIC este selectat.

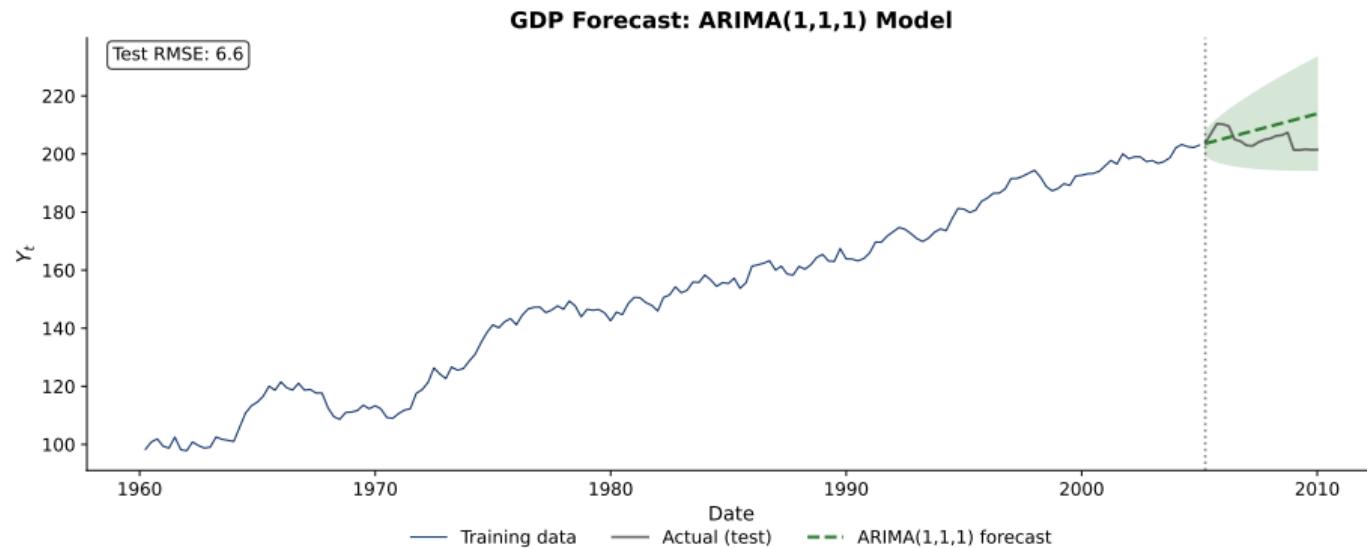
Pasul 4: Verificarea Diagnostică

Diagnostice ARIMA(1,1,1)

Reziduurile sunt aproximativ zgomot alb: nicio autocorelație semnificativă, distribuție aproape normală.

Pasul 5: Prognoză

Rezultate

- Prognozele ARIMA(1,1,1) urmează trendul datelor
- Intervalele de încredere se largesc cu orizontul (caracteristic pentru I(1))
- Incertitudinea crește deoarece erorile se acumulează prin diferențiere

Puncte Principale

- ❶ **Nestăționaritatea** este frecventă în datele economice – trebuie abordată
- ❷ **Diferențierea** transformă $I(d)$ în $I(0)$
- ❸ **ARIMA(p,d,q)** combină diferențierea cu modelarea ARMA
- ❹ **Testele de rădăcină unitară** (ADF, KPSS) ajută la determinarea lui d
- ❺ **Metodologia Box-Jenkins:** Identificare → Estimare → Diagnosticare
- ❻ **Prognozele** pentru serii $I(1)$ au incertitudine în creștere

Pașii Următori

Capitolul 4 va extinde ARIMA pentru a gestiona sezonialitatea: modele SARIMA.

Întrebarea Quiz 1

Întrebare

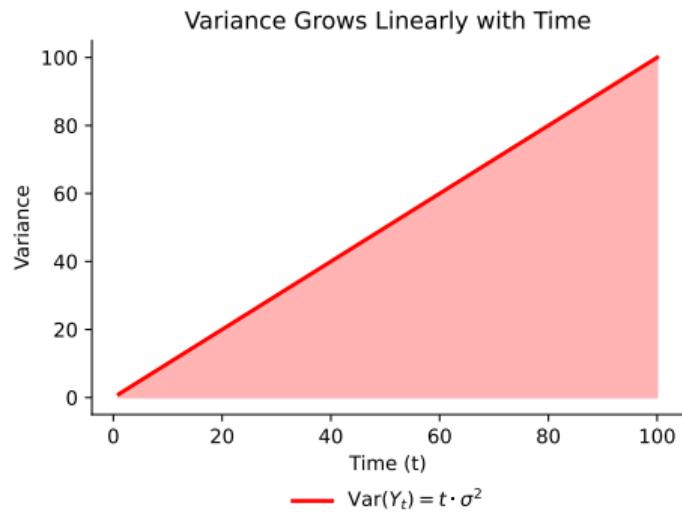
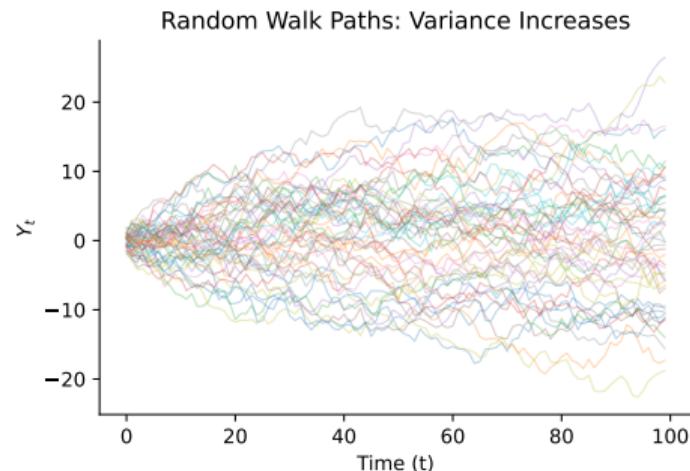
O serie de timp Y_t urmează un mers aleatoriu: $Y_t = Y_{t-1} + \varepsilon_t$. Care este $\text{Var}(Y_t)$?

- A σ^2 (constantă)
- B $t \cdot \sigma^2$ (crește liniar în timp)
- C σ^2/t (scade în timp)
- D σ^{2t} (crește exponential)

Întrebarea Quiz 1: Răspuns

Răspuns Corect: (B) $\text{Var}(Y_t) = t \cdot \sigma^2$

Varianța mersului aleatoriu crește liniar în timp — de aceea mersurile aleatorii sunt nestaționare.

Întrebarea Quiz 2

Întrebare

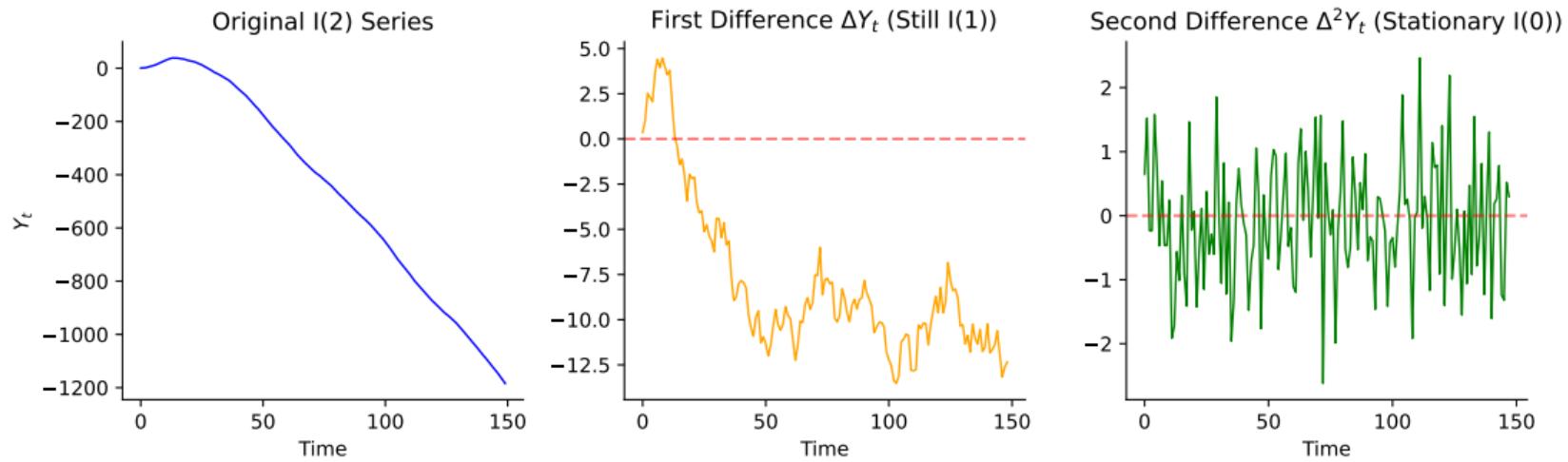
Dacă o serie Y_t este I(2), de câte ori trebuie diferențiată pentru a atinge staționaritatea?

- A 0 ori (deja staționară)
- B 1 dată
- C 2 ori
- D Nu poate fi făcută staționară prin diferențiere

Întrebarea Quiz 2: Răspuns

Răspuns Corect: (C) 2 ori

I(d) înseamnă “integrată de ordin d ” — necesită d diferențe pentru staționaritate.

Întrebarea Quiz 3

Întrebare

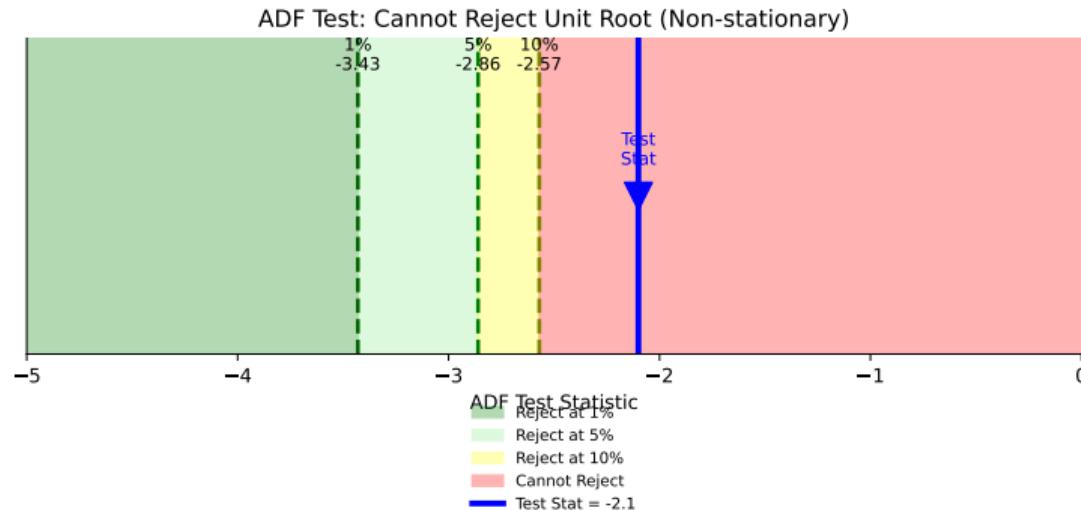
Rulați un test ADF și obțineți o statistică de test de -2.1 cu valori critice: -3.43 (1%), -2.86 (5%), -2.57 (10%). Ce concluzie trageți?

- A Respingem H_0 : seria este staționară la toate nivelurile
- B Respingem H_0 : seria este staționară doar la nivel de 10%
- C Nu respingem H_0 : seria probabil are rădăcină unitară
- D Testul este neconcludent

Întrebarea Quiz 3: Răspuns

Răspuns Corect: (C) Nu respingem H_0 : seria are rădăcină unitară

Statistică de test $-2.1 > -2.57$ (VC 10%) $\Rightarrow$ Nu putem respinge la niciun nivel. Luați în considerare diferențierea.

Întrebarea Quiz 4

Întrebare

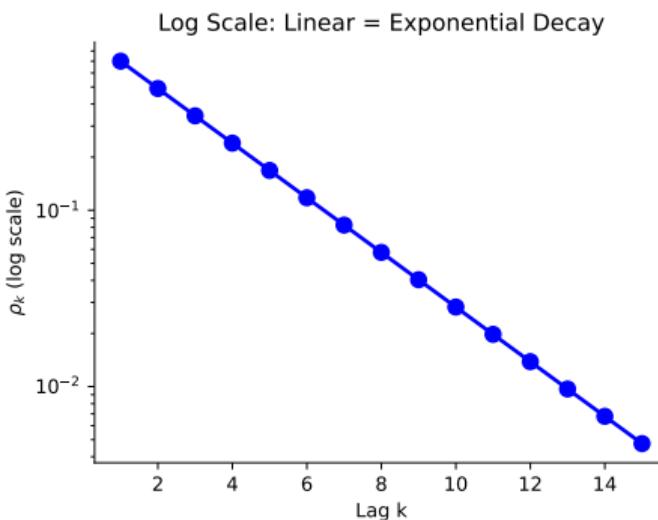
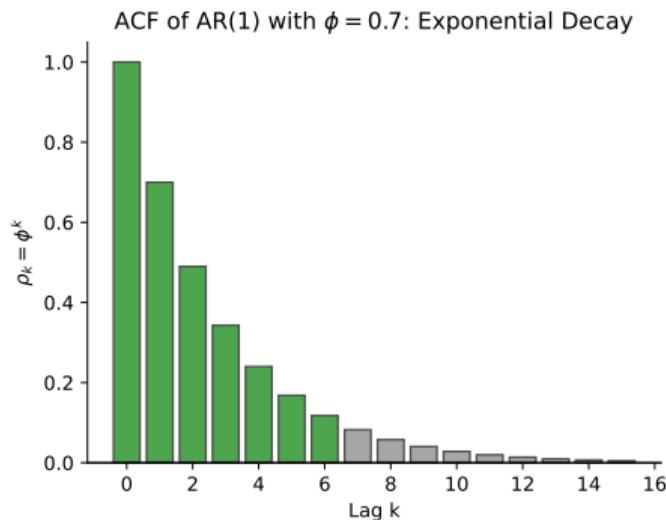
Pentru un model ARIMA(1,1,0), care este tiparul ACF al seriei diferențiate ΔY_t ?

- A Se anulează după lag 1
- B Scade exponentional
- C Alternează în semn
- D Este zero la toate lag-urile

Întrebarea Quiz 4: Răspuns

Răspuns Corect: (B) Scade exponențial

$\text{ARIMA}(1,1,0) \Rightarrow \Delta Y_t$ urmează AR(1) cu ACF $\rho_k = \phi_1^k$ (descreștere geometrică).

Întrebarea Quiz 5

Întrebare

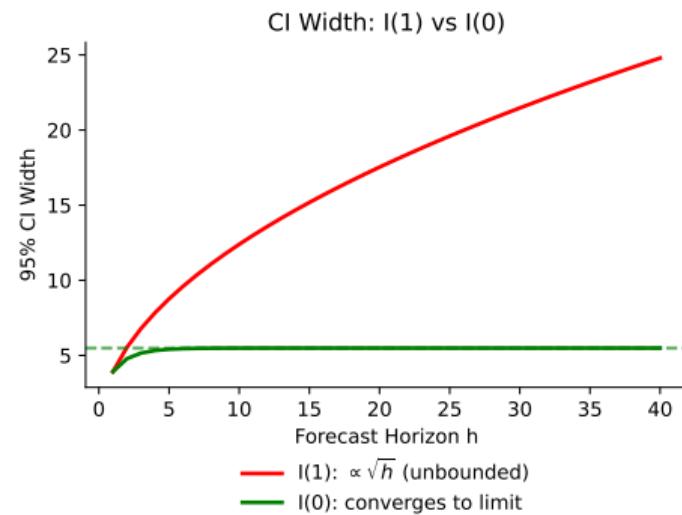
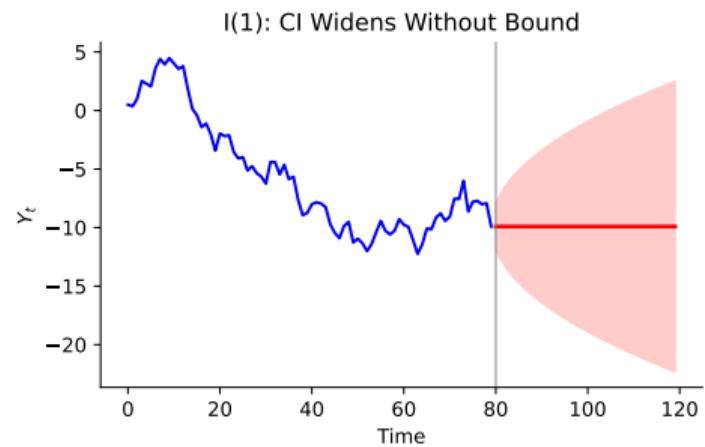
Ce se întâmplă cu intervalele de încredere ale prognozei ARIMA pe măsură ce orizontul h crește pentru o serie I(1)?

- A Rămân constante
- B Se îngustează (mai multă precizie)
- C Se largesc nelimitat
- D Se largesc dar converg la o limită

Întrebarea Quiz 5: Răspuns

Răspuns Corect: (C) Se largesc nelimitat

Pentru $I(1)$: lățimea IC $\propto \sqrt{h}$ (nelimitată). Pentru $I(0)$: IC converg la o limită.

Referințe

- Box, G.E.P., Jenkins, G.M., Reinsel, G.C., & Ljung, G.M. (2015). *Time Series Analysis: Forecasting and Control*. 5th ed. Wiley.
- Hamilton, J.D. (1994). *Time Series Analysis*. Princeton University Press.
- Enders, W. (2014). *Applied Econometric Time Series*. 4th ed. Wiley.
- Hyndman, R.J. & Athanasopoulos, G. (2021). *Forecasting: Principles and Practice*. 3rd ed. OTexts.